Araştırma Makalesi/Research Article

Mali Alan ve Mali Sürdürülebilirlik İlişkisinin Düşük ve Yüksek Gelirli Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Değerlendirilmesi[1]

Erman EROĞLU[*]
Gökçe MARAŞ[**]

Öz

Mali alan; bir devletin mali sürdürülebilirliğine herhangi bir zarar verilmeden, ulaşılması hedeflenen bir amaç doğrultusunda kaynak sağlanmasına olanak tanıyan bütçe imkânları olarak tanımlanabilmektedir. Bu kapsamda, mali alan ve mali sürdürülebilirliğin birbiriyle olan teorik ilişkisinin değerlendirilmesi çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda mali alan ve mali sürdürülebilirlik kavramları tanımlanmakta ve mali sürdürülebilirlik göstergelerinin mali alan üzerine etkisi değerlendirilmektedir. Daha sonra düşük ve yüksek gelirli 25 gelişmekte olan ülkenin mali alan ve mali sürdürülebilirliği 1997-2016 dönemi aralığında ekonomik göstergeler temelinde incelenmektedir. Sonuç olarak mali sürdürülebilirliğini sağlayabilen ülkelerin mali alan oluşturma potansiyelinin yüksek olduğu ifade edilebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Borç, Maliye Politikası, Ülkelerin Karşılaştırmalı Çalışmaları*

[1]Bu çalışma "Mali Alan: Gelişmekte Olan Ülkelerde Mali Sürdürülebilirlik Üzerine Bir Değerlendirme" isimli yüksek lisans tez çalışmasından türetilmiştir.

[*]Arş.Gör., Erciyes Üniversitesi, Maliye Bölümü, ermaneroglu@erciyes.edu.tr; https://orcid.org/0000-0001-6058-3592
[**]Dr.Öğr.Üyesi, Erciyes Üniversitesi, Maliye Bölümü, gokcecinar@erciyes.edu.tr; https://orcid.org/0000-0002-4547-3464

Makalenin Gönderilme Tarihi: 29.04.2019 **Kabul Tarihi:** 28.06.2019

Assessment of the Relationship between Fiscal Space and Fiscal Sustainability in Terms of Low and High Income Developing Countries

Abstract

Fiscal space can be defined as the budgetary opportunities that allow a government to provide resources in line with a goal to be achieved without causing any harm to the government's fiscal sustainability. In this context, concepts of fiscal space and fiscal sustainability are defined; and the main purpose of this study is to evaluate theoretical relationship between fiscal space and fiscal sustainability. In this regard, the impact of fiscal sustainability indicators on fiscal space is assessed. Subsequently, fiscal space and fiscal sustainability of 25 low and high-income developing countries are examined on the basis of economic indicators between 1997-2016. As a result, it can be stated that countries which can provide fiscal sustainability have a high potential for creating fiscal space.

Keywords: *Debt, Fiscal Policy, Comparative Studies of Countries*

JEL Classification Codes: *H63, E62, O57*

Giriş

Günümüzde ülkelerin karşılaştığı problemlerin başında kaynak dağılımının etkin bir şekilde sağlanması gelmektedir. Bu noktada kamunun mevcut kaynaklarıyla, kamusal ihtiyaçları tam olarak karşılayamadığı durumlarda, ilave kaynak arayışı söz konusu olabilmektedir. Bu bağlamda, ülkeler tarafından mevcut bütçe sınırları çerçevesinde, kamusal ihtiyaçların finansmanı için veya önceden belirlenmiş alanlara aktarılabilmesi adına yeni finansman olanakları yaratılmaya çalışmaktadır. Buradan hareketle bilim insanları ve politika yapıcılar tarafından mali alan kavramı gündeme getirilmiş ve tartışılmaya başlanmıştır.

Bu aşamada mali alan; mali sürdürülebilirliği olumsuz etkilemeksizin kamu bütçesine yönelik kaynak sağlanması şeklinde ifade edildiği için mali sürdürülebilirlik ile mali alan arasındaki teorik ilişki çalışmanın temel hareket noktasını teşkil etmektedir. Mali sürdürülebilirlik kavramı ise kamunun mevcut kaynaklarıyla borçlarını ödeyebildiği durumu karşılamaktadır. Bu kapsamda, çalışmada öncelikle mali alan ile mali sürdürebilirlik kavramları tanımlanmaktadır. Daha sonra mali alan ve mali sürdürülebilirlik arasındaki teorik ilişkiden yola çıkarak mali sürdürülebilirlik göstergeleri değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda mali sürdürülebilirlik göstergelerinin, mali alan ile kesişim noktaları vurgulanmaktadır. Son olarak düşük ve yüksek gelirli 25 gelişmekte olan ülkeye yönelik 1997-2016 dönemini kapsayan bir değerlendirme ortaya konulmaktadır. Söz konusu değerlendirme, gayrisafi yurtiçi hasıla büyümesi, kamu gelirlerindeki artış, kamu harcamalarındaki değişim, kamu borçları ve

birincil dengenin dönemsel ve ülkelerarası karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Sonuç olarak ekonomik göstergelerin mali alan ve mali sürdürülebilirlik açısından nasıl değerlendirildiği ifade edilmektedir.

1. Mali Alan ve Mali Sürdürülebilirlik Kavramları

Mali alan kavramı, ülke ekonomilerinde belli bir amaç için finansman kaynağı oluşturma anlamı taşımakla birlikte ekonomi literatüründe son yıllarda sıklıkla kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda, özellikle Birleşmiş Milletler (BM) tarafından kabul edilen, Milenyum Kalkınma Hedeflerine (Millenium Development Goals- MDG) ulaşmak için kullanılabilecek bir araç olarak önerilmektedir. Mali alan kavramı, esas olarak 1990'lı yılların sonlarında ülkeler ve uluslararası finansal kuruluşlar arasında, kamu harcamalarının artırılma kapasitesi hakkında yaşanan geniş çaplı tartışmaların bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda kamu harcamaları artışının devletin ödeme gücünü tehdit etmeden mali açıdan sürdürülebilir bir şekilde gerçekleştirilmesi temel amaç olarak belirlenmektedir (Barroy vd., 2018:4). Mali alan hem maliye politikasının kullanılabilirliği hem de etkinliği açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla daha geniş mali alana sahip olunması maliye politikasının etkinliğini de artırabilecektir (WB, 2015:121). Ayrıca mali alanın varlığı, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerdeki büyümenin hızlandırılması açısından sosyal politika uygulamaları konusundaki tartışmaların merkezinde yer işgal etmektedir (Kose vd., 2017:2).

Literatürde "fiscal space" olarak yer alan mali alan kavramının içerisindeki "space" kelimesi boşluk anlamına gelmektedir. Bu bağlamda devletin ekonomik yapısı içerisinde bir "boşluk" yaratılarak herhangi bir harcama veya yatırım için finansman imkânı oluşturulması araştırmacıları mali alan kavramına yöneltmektedir. Bu sayede mali alan, kalkınma için finansman ihtiyacını sağlayarak dışa bağımlılığı azaltabilmekte ve ülkelerin kendi ulusal önceliklerine göre gelir ve harcama politikalarını oluşturmalarına yol açabilmektedir (Şahin, 2014:175). Mali alan kavramının kamu harcamalarının dönemselliğini azaltmaya yardımcı olabilmesi nedeni ile devletler açısından geniş bir manevra alanına sahip olunması oldukça önemlidir (Calderón vd., 2018:2).

Ayrıca, ülkelerin mevcut yapısal sorunları ve ekonomik krizlerin yol açtığı aksaklıklar, mali alan üzerinde daralma oluşturabilmekte veya sınırlı mali alanı daha da daraltabilmektedir. Bu nedenle devletler maliye ve iktisat politikaları uygularken etkinlikleri ortadan kalkabilmektedir. Böylelikle maliye politikası özelinde, mali alanın çeşitli yönleri inceleme konusu olarak ortaya çıkabilmektedir (Çaşkurlu, 2011:28).

Bu doğrultuda en geniş anlamıyla, mali alan; bir devletin mali sürdürülebilirliğine herhangi bir zarar vermeden, ulaşılması hedeflenen bir amaç için kaynak sağlamasına olanak tanıyan bütçe imkânları (budgetary room) olarak tanımlanabilmektedir (Heller, 2005:3). Söz konusu tanım, mali

alan ile ilgili çalışmalarda ağırlıklı olarak kullanılması nedeni ile genel kabul gören tanımların başında gelmektedir.

Bununla birlikte mali sürdürülebilirliğin tam olarak karşılığı olabilecek net bir tanım bulunmamaktadır. Ancak basit ve açık bir tanım yapılması gerekirse mali sürdürülebilirlik; bir devletin harcamalarını herhangi bir transfer veya borçlanmaya bağlı kalınmadan kendi gelirleriyle karşılayabilmesi olarak ifade edilebilmektedir. Bu bağlamda mali durumun sürdürülebilir olup olmadığının temel göstergesi ise bütçe açığının boyutu ve zaman içerisinde söz konusu açıkta görülecek değişim olarak karşımıza çıkmaktadır (Slack ve Bird, 2004:4).

Mali sürdürülebilirlikten söz edildiğinde, temel olarak devletlerin maliye politikası uygulamaları vurgulanmak istenmektedir. Bu kapsamda sürdürülebilirlik kavramının gerçek anlamının doğal kaynakların tükenmesine odaklandığından hareketle mali sürdürülebilirlik kavramı ile tam olarak aynı anlamı karşılamadığı ifade edilebilmektedir. Zira devletin kaynakları, mineral veya diğer doğal kaynaklarla karşılaştırılabilir nitelikte değildir. Diğer taraftan sürdürülebilirlik kavramı ödeme gücü ile de ilişkilendirilebilmektedir. Ödeme gücü ile ilişkilendirildiği durumda ise, devletin borç yükümlülüklerini temerrüde düşmeden yerine getirebilme kabiliyeti söz konusu olmaktadır. Aynı zamanda mali sürdürülebilirlik kavramsal düzeyde ele alındığında, devletlerin borç öderken aynı maliye politikası bileşimini süresiz olarak devam ettirmesine bağlı olabilmektedir. Bu aşamada belirli bir maliye ve/veya para politikası bileşiminin, uzun süre uygulanması durumunda iflasa yol açması bu politika bileşiminin sürdürülemez olduğuna işaret etmektedir. Bu doğrultuda mali sürdürülebilirlik analizi, belirli bir politika bileşiminin sürdürülebilir olup olmadığına dair bazı göstergeler sunmaktadır (Burnside, 2005:1-2). Sonuç olarak mali sürdürülebilirlik kısa ve uzun vadeli planlamada çok boyutlu bir gösterge olarak düşünülmektedir (İlgün, 2018:71).

Mali sürdürülebilirlik özellikle kriz dönemlerinde kamu borç stokunda meydana gelen artışlar itibarıyla dikkat çeken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda uygulanan politikaların sürdürülebilir olup olmadığının bilinmesi politika yapıcılar açısından önem arz etmektedir (Emirkadı, 2017:43). Nitekim mali sürdürülebilirlik hakkında edinilen bilgi sayesinde, uygulanan mevcut politika bileşiminde değişikliğe gidilebilmekte ya da mevcut politika bileşimi uygulanmaya devam edilebilmektedir.

Ayrıca mali sürdürülebilirlik teorik olarak uzun vadede kamu gelirleri ve kamu harcamalarının bugünkü değerlerinin birbirine eşit olmasıyla ilişkilendirilmektedir. Bu kapsamda kamunun mali sürdürülebilirliği ise bugünkü ve gelecekteki gelir ve harcamaların belirlenen eşitlik ilkesine uygun olması ile belirlenebilmektedir. Söz konusu ilkeye göre kısa vadede ortaya çıkabilecek bütçe açıkları, uzun vadede elde edilecek bütçe fazlalarıyla dengelendiği takdirde mali sürdürülebilirlik sağlanabilecektir

(Kaya, 2013:42). Dolayısıyla mali sürdürülebilirlikte, mali alanda olduğu gibi bir kaynak planlama/oluşturma durumu söz konusudur.

2. Mali Sürdürülebilirlik Göstergelerinin Mali Alan Üzerine Etkisi

Mali alanın, piyasa erişimini ve borç sürdürülebilirliğini tehlikeye atmadan, mevcut bir seviyeye göre kamu harcamalarını artıracak veya daha düşük vergi oranlarına imkân sağlayacak alan olarak tanımlanması nedeniyle (International Monetary Fund-IMF, 2018a:9) mali sürdürülebilirlik ile etkileşim içinde olan bir kavram olarak nitelendirilmektedir. Diğer taraftan bir ülkenin kamu harcamalarının arttırılması veya vergilerin düşürülmesi vasıtasıyla bir alana sahip olabilmesi; uygun koşullar altında finansman kaynağının kullanılabilirliği ve finansman maliyetleri, kamu borç düzeyi ve borç sürdürülebilirliği ve finansmanı gibi birçok faktöre bağlı olmaktadır.

Bununla birlikte mali sürdürülebilirlik göstergeleri, mali sürdürülebilirliğe ilişkin çıkarımda bulunmayı ekonomik göstergelere dayandırmaktadır. Bu kapsamda mali sürdürülebilirliğe ilişkin göstergelerin, mali alan-mali sürdürülebilirlik ilişkisini anlamlandırmaya yönelik bir temel oluşturduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda bu başlık altında Buiter göstergesi, Blanchard göstergesi ve Edwards göstergesi incelenmektedir. Söz konusu üç göstergenin çalışmanın bu bölümünde kullanmasının temel amacı sürdürülebilirliğe ilişkin göstergelerin, mali alan ile uyumlu olup olmadığına yönelik çıkarımda bulunabilmesi ve teorik bir altyapı ile desteklenebilmesidir.

2.1. Buiter Göstergesi

Buiter göstergesi temel olarak mali sürdürülebilirliği, kamunun net değeri ile ilişkilendirmektedir. Bu bağlamda kamu net değeri/GSYH (Gayrisafi Yurtiçi Hasıla) oranının belirli bir düzeyde tutulması mali sürdürülebilirliğe işaret etmektedir. Net değer ise temel olarak varlık ve yükümlülükler arasındaki farkı ifade etmektedir (Buiter,1985:43).

Buiter (1985:38-40) kamunun net değerini, vergi, transfer, parasal büyüme ve sermaye oluşumu gibi değişkenlere bağlamaktadır. Eşitlik (1)'de kamunun net değeri formüle edilmektedir:

$$GNW = PV_K + PV_N + PV_T + PV_M + PV_S - PV_D \quad (1)$$

Eşitlik 1'de;

GNW : Kamunun net değerini,

PV_K : Kamu sektörü varlıklarını,

PV_N : Kamunun net yükümlülüklerinin bugünkü değerini,

PV_T : Transfer, sübvansiyon ve vergilerin bugünkü değerini,

PV_M : Gelecekteki senyorajın bugünkü değerini,

PV_S : Kamu sektörü sermaye birikiminin bugünkü değerini ve

PV_D : Kamu sektörü borcunu göstermektedir.

Eşitlik (1)'den hareketle Buiter mali sürdürülebilirliği; kamunun varlık ve yükümlülükleri arasındaki fark olarak ifade edilen kamu net değeri/GSYH oranını sabit tutacak maliye politikası uygulamalarının yürürlüğe konulması

şeklinde tanımlamaktadır. Bu bağlamda kamunun net değeri sabit oranda kaldığı takdirde kamu harcamaları sürdürülebilir nitelikte olmaktadır. Bu durum Eşitlik (2)'de gösterilmektedir (Buiter, 1985:48-49):

$$F^P = C^G - RW \quad (2)$$

Eşitlik (2)'de;

F^P : Sürekli gelir açığını,

C^G : Kamu tüketim harcamasını ve

RW : Uzun dönem faiz oranı ile kamu net değerinin çarpımını göstermektedir.

Eşitlik (2); sürekli gelir açığı aracılığıyla maliye politikalarının sürdürülebilirliğinin ortaya konulabilmesi adına uzun vadeli tutarsızlığın boyutunu göstermektedir. Bu kapsamda sürdürülebilirliğe ilişkin eşitliğin sıfırdan küçük bir değer alması, uygulanan mali politikaların sürdürülemez olduğunu belirtmektedir.

Bununla birlikte ülkelerin mevcut borçlarının reel değerinin azaltılması için dört seçenek sunulmaktadır. Bu seçenekler ise aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (Buiter, 1985:17-18):

• Belirli bir genel fiyat düzeyinde bütçe fazlası verilerek,

• Tahvil fiyatlarında düşüşe neden olan politikalar izlenerek veya ilan edilerek, belirli bir genel fiyat düzeyinde, mevcut borç stokunun reel değeri düşürülmeye çalışılarak,

• Enflasyonist politika uygulamalarıyla denk bütçe ile borç stokunun reel değeri düşürülmeye çalışılarak ve

• Mevcut borçların bir kısmı veya tamamı resmi olarak reddedilerek.

Kısaca, uzun ve kısa vadede kamu borç stoku ve kamuya ait açıklar hükümetin aldığı politik kararların ekonomik sistem ile etkileşimine bağlı olmaktadır. Dolayısıyla kamu sektörüne ilişkin borçlanmanın ve kamu açıklarının seyrinin takip edilmesi, ekonominin mevcut ve geleceğe ilişkin durumuna yönelik sinyaller içermektedir (Buiter, 1985:95-98). Bu aşamada ekonomik göstergelerin sinyallerinin yorumlanması anlam kazanmaktadır. Borçlanma ve açıklar sürdürülebilirliğe işaret eden göstergeler olduğu gibi mali alanın mevcudiyetine yönelik de ipuçları içermektedir. Sürdürülebilir ya da azalan bir borç stokuna sahip olunması, kamu bütçesinde ilave alan oluşturulması anlamına da geldiği için ülkeler bu doğrultuda kaynak tahsisini gerçekleştirebilmektedir.

2.2. Blanchard Göstergesi

Blanchard'a (1990:5) göre borç artışına gidilmeden, vergi oranları arttırılmak zorunda kalınmadan, kamu harcama seviyesi korunarak, monetizasyona başvurulmadan uygulanmakta olan maliye politikasının devam ettirilebiliyor olması sürdürülebilirlik olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım irdelendiğinde mali alan kavramı ile örtüşen özellikler içermektedir. Dolayısıyla mali sürdürülebilirliğin sağlanması ile mali alan oluşturulmasına destek sağlanacağı belirtilebilmektedir. Bu bağlamda mali alana ilişkin göstergelerin bir kısmının mali sürdürülebilirlik göstergeleri ile örtüşüyor

olması, mali alan ve mali sürdürülebilirliğin birlikte yorumlanmasına imkân tanımaktadır.

Mali sürdürülebilirliğin temel olarak üç göstergesi bulunmaktadır. Bu göstergelerden ilki, faiz dışı fazla olarak ifade edilmektedir. Diğer iki gösterge ileriye dönük ölçütleri kapsamaktadır. İkinci gösterge ise, orta vadeli vergi boşluğu olarak belirtilmektedir. Orta vadeli vergi boşluğu; cari ve gelecek iki yıla ait kamu harcamalarının GSYH'ye oranına, borç/GSYH oranının reel faiz oranı ve ekonomik büyüme oranı arasındaki fark ile çarpımının eklenerek cari vergi oranının çıkarılmasıyla elde edilmektedir. Son olarak uzun vadeli vergi boşluğu elli yıllık bir perspektiften vergi boşluğunun elde edilmesine dayanmaktadır. Bu doğrultuda uzun vadeli vergi boşluğu; gelecek 50 yıl için toplam kamu harcamalarının GSYH'ye oranına, borç/GSYH oranının reel faiz oranı ve ekonomik büyüme oranı arasındaki fark ile çarpımının eklenerek cari vergi oranının çıkarılmasıyla elde edilmektedir (Blanchard, 1990:14-15).

Mali sürdürülebilirliğin analiz edilebilmesi için öncelikle dinamik bütçe kısıtından yola çıkılmaktadır. Dinamik bütçe kısıtı şu şekilde ifade edilmektedir (Blanchard, 1990:13):

$$b = d + (r - g).b \quad (3)$$

Eşitlik (3)'de;

b: Reel borç stoku/GSYH oranını,

d: Faiz hariç kamu harcamalarının GSYH'ye oranını,

r: Reel faiz oranını ve

g: GSYH büyüme oranını göstermektedir.

Eşitlik 3'e göre, reel borç faiz oranından daha hızlı artış göstermezse veya reel borç stoku/GSYH oranı, reel faiz oranı ile GSYH büyüme oranı arasındaki farktan daha hızlı artış göstermezse maliye politikası sürdürülebilir olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca Eşitlik (3)'de reel faiz oranı ile GSYH büyüme oranı arasındaki farkın pozitif olduğu varsayılmaktadır.

Blanchard (1990:21) tarafından yapılan çalışmaya göre sürdürülebilir vergi oranı ile mevcut vergi oranı arasındaki fark, mali sürdürülebilirliğin teorik olarak en iyi göstergelerinden birisi olarak ifade edilmektedir. Bu doğrultuda sürdürülebilir vergi gelirleri oranı ile mevcut vergi gelirleri/GSYH oranı arasındaki fark pozitif olduğu durumda mali sürdürülebilirlik sağlanamamaktadır. Başka bir ifadeyle, mevcut vergi oranı, sürdürülebilir vergi oranından büyük olduğu durumda borçlanma sürdürülebilir nitelik taşımaktadır.

Blanchard göstergesi ile sürdürülebilir bir vergi oranı belirlenerek kamu borç stokunun sürdürülebilirliğine ilişkin çıkarımda bulunulabilmektedir. Bu aşamada mevcut vergi oranının değerlendirilmesiyle birlikte maliye politikası uygulamalarına ilişkin değişiklik veya politika seti tercihi ortaya konulabilmektedir. Borç yükümlülüklerini yerine getirebilmesi için belirli

bir vergi geliri/GSYH oranının ortaya konulması, maliye politikası açısından önem arz etmektedir.

2.3. Edwards Göstergesi

Edwards (2002:2-3) tarafından yapılan çalışma yüksek borçlu yoksul ülkeler için mali sürdürülebilirliği ve borç yükünün hafifletilmesi üzerine odaklanmaktadır. Bu bağlamda, mali sürdürülebilirliğe ilişkin kapsamlı bir değerlendirme yapılabilmesi adına, sadece dış borç değil; aynı zamanda iç borç dahil olmak üzere kamu kesiminin toplam borç stokunun göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu aşamada iç borçların göz ardı edilmesi, yanıltıcı çıkarımlara sebebiyet vermektedir. Ayrıca yüksek borçlu ülkelerin mali sürdürülebilirliği büyük ölçüde imtiyazlı dış borçların sürekliliğine bağlı olmaktadır. Bu kapsamda mali alan için de literatürde benzer çıkarımlar söz konusudur. İlave mali alan oluşturulabilmesi için dış borçların veya dış yardımların sürekliliği, üzerinde sıklıkla durulan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla mali sürdürülebilirliğin sağlanması ve mali alan açısından dış borçların devamlılığı ortak nokta olarak değerlendirilmektedir.

Kamu sektörü için sürdürülebilirlik analizlerinin önemli bir kısmı, sürdürülebilir ve istikrarlı bir borç/GSYH oranıyla uyumlu birincil dengenin hesaplanması olarak belirtilmektedir. Bu duruma ek olarak IMF programlarında ve makroekonomik analizlerde birincil dengenin sürdürülebilirliği önemli bir konu haline gelmektedir.

Edwards (2002:4) iki tür kamu borcunun olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan ilki uluslararası kuruluşlar tarafından veya yardım amaçlı sağlanan imtiyazlı borçları oluşturmaktadır. Diğeri ise ticari şartlar çerçevesinde verilen iç borçlardır. Kamu sektörünün toplam borç stoku, bahsi geçen iki borç tutarının toplamından oluşmaktadır. Borç stokunda meydana gelen artış aşağıdaki Eşitlik (4)'de belirtilmektedir (Edwards, 2002:5):

$$\Delta D_t = (r_t^c DC_{t-1} + r_t^D DD_{t-1}) + pb_t - \Delta B_t \quad (4)$$

Eşitlik (4)'de;

ΔD_t : Cari dönem net borç artışını,

r_t^c ve r_t^D : Her bir borç türü için cari dönem nominal faiz oranını,

DC_{t-1} : t-1 döneminde sağlanan imtiyazlı borç stokunu,

DD_{t-1} : t-1 döneminde ticari şartlar çerçevesinde oluşturulan borç stokunu,

pb_t : Cari dönem faiz dışı dengeyi ve

ΔB_t : Cari dönemde senyoraj gelirindeki değişimi göstermektedir.

Eşitlik (4)'den anlaşılacağı üzere net borç artışı, faiz ödemeleri ve faiz dışı dengenin toplamından senyoraj gelirinin çıkarılmasıyla elde edilmektedir. Bu aşamadan sonra borç sürdürülebilirliği ile ilgili çıkarımda bulunulabilmesi için her iki borç türü için sürdürülebilir bir artış oranı olduğu varsayılmaktadır. Buradan hareketle Eşitlik (5)'de cari t döneminde

faiz dışı fazla/GSYH oranının, sürdürülebilir toplam borç stoku/GSYH oranıyla tutarlı olduğunu göstermektedir (Edwards, 2002:15):

$$\left(\frac{pb_t}{Y_t}\right) = [(\theta - r_t^c)(DC_0/D_0) + (\beta - r_t^D)(DD_0/D_0)]\left[\frac{1}{(1+g+\pi^*)}\right] - (g+\pi)\left(\frac{B_0}{Y_0}\right) \quad (5)$$

Eşitlik (5)'de;

$\frac{pb_t}{Y_t}$: Cari dönem faiz dışı fazla/Nominal GSYH oranını,

π : Enflasyon oranını,

π^*: ABD enflasyon oranını,

θ ve β :Her bir borç türü için sürdürülebilir artış oranını,

g : Ekonomik büyüme hızını ve

$\frac{B_0}{Y_0}$: Para arzı/GSYH oranını göstermektedir.

Eşitlik (5)'e bakıldığında kamu borç stokunun sürdürülebilirliğini sağlayacak olan faiz dışı fazla miktarı; her iki borç stokunun faiz hadlerine, enflasyon oranlarına, ekonomik büyüme oranına ve devletin senyoraj gelirine bağlı olmaktadır. Bu bağlamda yukarıdaki eşitlik, faiz dışı fazla ve borç stoku arasında ilişki kurarak mali sürdürülebilirliğe ilişkin çıkarımda bulunmaktadır.

Edwards göstergesi ile bir ülkenin mali sürdürülebilirliğinin üç değişkene bağlı olduğu ortaya konulmaktadır. Bu değişkenler sırasıyla; başlangıçtaki iç borç stoku, devam eden imtiyazlı borçlar ve gelecekte bağış ve yardımların devamlılığı şeklinde ifade edilmektedir. Bu değişkenlere bakılarak bir ülkenin toplam borç stokunun, mali alan hakkında çıkarımda bulunulabilmesi adına önem taşıdığı da dikkat çekmektedir. Dolayısıyla mali sürdürülebilirlik ile ilgili değerlendirme yapılırken aynı zamanda mali alanı da kapsayıcı yorumlar yapılmış olmaktadır. Nihai olarak; mali alan ve mali sürdürülebilirlik kavramlarının hem teorik olarak hem de göstergeler üzerinden incelendiğinde birbiri ile ilişkili kavramlar olduğu ifade edilebilmektedir.

3. Düşük ve Yüksek Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelere İlişkin Mali Alan ve Mali Sürdürülebilirlik Göstergeleri

Bu başlık altında düşük ve yüksek gelirli gelişmekte olan ülkelere ilişkin mali alan ve mali sürdürülebilirlik ilişkisi, 1997-2016 dönemi için çeşitli ekonomik göstergelerle incelenmektedir. Bu doğrultuda değerlendirilen göstergeler, gayrisafi yurtiçi hasıladaki değişim, kamu gelirlerindeki artış, kamu harcamalarındaki değişim, kamu borçları ve birincil denge olarak sıralanabilmektedir. Bu kapsamda temel amaç, ekonomik göstergelerin yorumlanması aracılığıyla düşük ve yüksek gelirli ülkeler arasındaki farklılıkları görebilmek ve mali alan ve mali sürdürülebilirliğe yönelik olarak çıkarımda bulunabilmesi olarak ifade edilmektedir. Düşük ve yüksek gelirli gelişmekte olan ülkeler IMF'nin sınıflandırmasına göre seçilmiş olup, iki ülke grubu arasındaki farklılıkları ortaya koyabilmek adına değerlendirmelere esas teşkil etmektedir. Bu kapsamda iki gelir grubu

arasındaki farklılıkların ifade edilmesi, düşük gelirli ülkelerin yüksek gelir grubuna dahil olabilmesi için yol haritası oluşturabilmektedir.

3.1. Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Büyümesi

GSYH'deki artış, mali alan oluşturulmasına yönelik temel kaynaklardan biri olarak ifade edilebilmektedir. Artan GSYH ile birlikte oran olarak artış göstermese bile kamu gelirleri otomatik olarak artmaktadır. Bu durum kamu bütçesinde ilave kaynak oluşumuna işaret etmektedir. Dolayısıyla bir ülkenin ilave mali alan oluşturabilmesi sürdürülebilir bir ekonomik büyümeyi gerektirmektedir. Bu başlık altında sırasıyla düşük ve yüksek gelirli ülkelerin GSYH değişimleri tablolar aracılığıyla değerlendirilmektedir.

Tablo 1: Düşük Gelir Grubundaki Gelişmekte Olan Ülkelerin GSYH'deki Değişimi (%, Sabit Fiyatlarla, 1997-2016)

	Orta Afrika Cumhuriyeti	Komor	Etiyopya	Gine	Gine Bissau	Haiti	Madagaskar	Nijer	Ruanda	Senegal	Uganda	Ortalama
1997	7,69	4,22	2,84	5,18	5,99	2,71	3,69	0,50	14,90	3,12	4,62	**5,04**
1998	3,74	1,15	-4,19	3,64	-16,91	2,18	3,92	12,71	8,34	5,90	6,07	**2,42**
1999	3,72	1,92	6,29	3,81	13,23	2,71	4,70	0,99	3,31	6,35	7,95	**5,00**
2000	-1,67	1,42	9,84	2,50	-0,19	0,87	4,46	-2,58	8,35	3,20	3,94	**2,74**
2001	0,40	3,33	7,40	3,66	2,02	-1,04	5,98	8,04	8,51	4,58	8,77	**4,69**
2002	0,27	4,15	1,60	5,17	-1,28	-0,25	-12,41	5,34	13,18	0,66	7,06	**2,13**
2003	-6,83	2,47	-2,10	1,25	0,40	0,36	9,79	7,06	2,21	6,68	6,16	**2,50**
2004	2,63	-0,24	11,70	2,34	2,76	-3,52	5,26	-0,83	7,45	5,87	5,80	**3,57**
2005	2,47	4,23	12,60	3,00	4,27	1,81	4,76	8,42	9,38	5,62	10,01	**6,05**
2006	4,77	1,24	11,50	2,50	2,31	2,25	5,40	5,81	9,23	2,46	7,05	**4,96**
2007	4,61	0,49	11,80	6,51	3,26	3,34	6,42	3,17	7,62	4,94	8,06	**5,48**
2008	2,05	0,98	11,20	4,14	3,20	0,84	7,21	9,65	11,16	4,06	10,43	**5,90**
2009	1,71	1,81	10,00	-1,54	3,37	3,08	-4,73	-0,71	6,26	2,09	8,07	**2,67**
2010	3,05	2,05	10,60	4,22	4,61	-5,50	0,26	8,36	7,32	3,56	7,67	**4,20**
2011	3,30	2,23	11,40	5,61	8,09	5,52	1,46	2,21	7,84	1,46	6,82	**5,08**
2012	4,11	2,96	8,70	5,92	-1,71	2,89	3,03	11,85	8,81	5,12	2,24	**4,90**
2013	-36,70	3,52	9,90	3,93	3,26	4,24	2,26	5,27	4,68	2,82	4,71	**0,72**
2014	1,04	1,95	10,30	3,71	0,97	2,80	3,32	7,53	7,62	6,61	4,56	**4,58**
2015	4,80	1,03	10,40	3,81	6,13	1,21	3,12	4,29	8,87	6,37	5,67	**5,06**
2016	4,53	2,16	8,00	10,46	6,26	1,45	4,18	4,86	5,98	6,23	2,32	**5,13**

Kaynak: IMF World Economic Outlook Database verileri derlenerek tarafımızca oluşturulmuştur (Erişim Tarihi: 10.11.2018).

Tablo 1'e bakıldığında düşük gelir grubundaki gelişmekte olan ülkelerin GSYH'deki değişimi 1997-2016 dönemi için görülmektedir. Bir yıla ait tabloda yer alan ülkelerin ortalama değerinin üzerinde olanlar koyu renk kutucuklarda gösterilmektedir. Söz konusu ülkeler arasında Etiyopya, Ruanda, Senegal, Uganda ve 2008 Küresel Krizi öncesi dönemde Madagaskar'ın GSYH artışını istikrarlı olarak sağlayabildiği ifade edilebilmektedir. Düşük gelir grubundaki ülkeler açısından özellikle iç kaynaklarla mali alan oluşturulması önem arz etmektedir. Bu bağlamda söz

konusu ülke grubu açısından GSYH artışı mali alanın temel göstergelerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. İstikrarlı bir şekilde ekonomik büyümesini sürdürebilen ülkelerin, mali alan oluşturulmasına yönelik kaynak yaratma kapasitesi de artış göstermektedir. 2008 ve 2009 yılları için ülke ortalamalarına bakıldığında sırasıyla %5,90 ve %2,67 olarak karşımıza çıkmaktadır. İki yıl arasında yaşanan bu fark 2008 Küresel Krizi'nin bir sonucu olarak değerlendirilebilmektedir. Buradan hareketle GSYH'deki değişimin negatif değerler aldığı yıllarda mali alanın daraldığı ve ilave mali alan oluşturulabilmesi için kaynak tahsis edilebilmesinin zorlaştığı ifade edilebilmektedir.

Çalışmada esas alınan dönem itibarıyla düşük gelir grubundaki gelişmekte olan ülkelerin GSYH'deki değişimi ortalamaları dönem başında %5,04 iken dönem sonunda ortalama %5,13 olarak görülmektedir. 1997-2016 dönemi aralığında GSYH'deki değişime ait ortalama değer dalgalanmasına rağmen, dönem başı ve dönem sonu ortalamalarına bakıldığında büyümenin hemen hemen aynı kaldığı ifade edilebilmektedir.

Tablo 2: Yüksek Gelir Grubundaki Gelişmekte Olan Ülkelerin GSYH'deki Değişimi (%, Sabit Fiyatlarla, 1997-2016)

	Antigua ve Barbuda	Bahama	Bahreyn	Barbados	Şili	Macaristan	Kuveyt	Umman	Polonya	Katar	Suudi Arabistan	Seyşeller	St. Kitts ve Nevis	Trinidad ve Tobago	Ortalama
1997	5,47	4,95	2,35	4,74	7,42	3,34	2,49	6,18	7,09	30,01	1,10	12,19	7,33	7,52	**7,30**
1998	4,73	4,72	4,85	3,74	4,36	4,24	3,65	2,70	4,98	11,22	2,89	2,47	1,02	8,13	**4,55**
1999	3,71	7,14	5,97	0,33	-0,46	3,19	-1,79	0,33	4,52	4,28	-3,76	1,87	3,94	8,03	**2,66**
2000	6,69	4,15	7,02	4,45	5,34	4,21	4,69	6,55	4,26	8,03	5,63	4,25	12,26	6,90	**6,03**
2001	-4,98	2,63	2,49	-2,37	3,31	3,84	0,21	4,48	1,21	3,90	-1,21	-2,27	5,77	3,70	**1,48**
2002	1,03	2,71	3,35	0,79	3,09	4,53	3,01	-1,10	1,44	7,18	-2,82	1,21	1,95	7,15	**2,40**
2003	6,07	-1,27	6,30	2,17	4,09	3,85	17,34	-2,67	3,56	3,72	11,24	-5,89	-5,42	13,88	**4,07**
2004	5,75	0,88	6,98	1,41	7,20	5,01	10,76	1,29	5,14	19,22	7,96	-2,85	2,91	7,33	**5,64**
2005	6,41	3,40	6,77	3,97	5,74	4,39	10,08	2,49	3,49	7,49	5,57	9,01	8,19	5,90	**5,92**
2006	12,74	2,52	6,47	5,67	6,32	3,85	7,52	5,37	6,18	26,17	2,79	9,41	0,54	14,18	**7,84**
2007	9,26	1,45	8,29	1,85	4,91	0,44	5,99	4,45	7,04	17,99	1,85	10,42	1,52	4,26	**5,69**
2008	-0,03	-2,32	6,24	0,91	3,57	0,86	2,48	8,20	4,25	17,66	6,25	-2,14	5,90	3,29	**3,94**
2009	-12,11	-4,18	2,54	-4,85	-1,59	-6,60	-7,08	6,11	2,82	11,96	-2,06	-1,11	-0,97	-4,82	**-1,57**
2010	-7,20	1,54	4,34	-2,17	5,83	0,68	-2,37	1,96	3,61	18,13	5,04	5,95	-2,87	3,46	**2,57**
2011	-2,09	0,61	1,98	-0,80	6,12	1,66	10,93	2,57	5,02	13,38	10,00	5,38	-0,85	-0,19	**3,84**
2012	3,50	3,09	3,73	-0,07	5,33	-1,64	7,86	9,10	1,61	4,69	5,41	3,68	-0,78	-1,75	**3,13**
2013	-0,09	-0,41	5,42	-1,37	4,05	2,10	0,37	5,10	1,39	4,41	2,67	6,02	6,56	2,70	**2,78**
2014	5,10	-0,15	4,35	-0,18	1,77	4,23	0,62	1,42	3,28	3,98	3,68	4,53	9,50	-1,19	**2,93**
2015	4,06	1,05	2,86	2,21	2,31	3,37	-1,00	4,66	3,85	3,66	4,11	4,91	2,73	1,71	**2,89**
2016	5,35	-1,69	3,46	2,27	1,28	2,21	2,20	4,98	2,97	2,13	1,67	4,50	2,87	-6,08	**2,01**

Kaynak: IMF World Economic Outlook Database verileri derlenerek tarafımızca oluşturulmuştur (Erişim Tarihi: 10.11.2018).

Tablo 2'de yüksek gelir grubundaki gelişmekte olan ülkelerin GSYH'sindeki değişim 1997-2016 dönemi için yer almaktadır. Bahreyn ve Katar söz konusu dönemde hemen her yıl ortalamanın üzerinde GSYH artışı

göstermektedir. Dolayısıyla bu ülkeler mali alan oluşturma potansiyeli açısından yüksek gelir grubundaki gelişmekte olan ülkeler arasında bir adım önde yer almaktadır. Bu noktada ülkelerin GSYH artışının kaynaklarını irdelemek gerekebilmektedir. Özellikle petrol ihraç eden ülkeler için GSYH artışı, literatürde de yer aldığı üzere (UNICEF, 2009; Roy vd., 2012; WB, 2015) mali alan oluşturulması açısından bir finansman kaynağı olarak değerlendirilmektedir.

Ayrıca küresel kriz dönemi dikkate alındığında düşük ve orta gelirli gelişmekte olan ülke ortalamaları ile kıyaslanacak olursa yüksek gelirli gelişmekte olan ülkelerin negatif GSYH değişimi gösterdiği Tablo 2'de görülmektedir. Bu bağlamda küresel kriz döneminde yüksek gelir grubundaki gelişmekte olan ülkelerin mali alanının daralma eğilimine girdiği söylenebilmektedir.

Öte yandan yüksek gelir grubundaki gelişmekte olan ülkelerin GSYH'si küresel kriz dönemi sonrasında pozitif bir değişim sergilese de 1997 yılındaki ortalama değer ile karşılaştırıldığında azalma söz konusu olmaktadır. Bu doğrultuda, yüksek gelir grubundaki gelişmekte olan ülkelerin GSYH'sindeki değişimin ortalama değeri 1997 yılında %7,30 iken 2016 yılında ortalama %2,01 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla yüksek gelir grubundaki gelişmekte olan ülkelerin GSYH'sindeki değişim azalış gösterdiği için mali alan oluşturma imkânı da bu duruma bağlı olarak zora düşebilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin GSYH'lerindeki değişimlerine yönelik genel bir değerlendirme yapılacak olursa, GSYH'deki artışın ülkelerin finansman ihtiyacına bağlı olarak kaynak oluşturabileceği ifade edilebilmektedir. İlave kaynak yaratılabilmesi gelişmekte olan ülkeler için büyük önem arz etmekle birlikte mali alanın genişlemesi anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda, sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanabilmesi mali alanı destekleyici bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu aşamada iç kaynaklarla ekonomik büyümenin temel dinamiklerinin oluşturulması özellikle üzerinde durulması gereken bir konudur. Bununla birlikte ekonomik büyümenin sürdürülebilir olması üretim artışı ile mümkün olduğu için ülkelerin, ilave mali alan oluşturabilmeleri bu konuda atılacak somut adımlara bağlı olmaktadır.

3.2. Kamu Gelirlerindeki Artışlar

Bu başlık ile birlikte kamu gelirlerinin GSYH'ye oranı 1997-2016 dönemi için düşük ve yüksek gelir grubundaki gelişmekte olan ülkeler için değerlendirilmektedir. Bu kapsamda kullanılan genel kamu gelirleri kavramı; vergiler, sosyal sigorta prim ödemeleri, bağış ödemeleri ve diğer gelirlerden oluşmaktadır. Her ülkenin GSYH değerinin birbirinden farklı olması nedeniyle daha net bir karşılaştırma yapılabilmesi adına genel kamu gelirleri/GSYH oranı kullanılmaktadır.

Tablo 3: Düşük Gelir Grubundaki Gelişmekte Olan Ülkelerin Genel Kamu Gelirlerinin GSYH'ye Oranı (%, 1997-2016)

	Orta Afrika Cumhuriyeti	Komor	Etiyopya	Gine	Gine Bissau	Haiti	Madagaskar	Nijer	Ruanda	Senegal	Uganda	Ortalama
1997	12,90	22,63	16,18	10,58	17,23	10,04	14,98	13,86	17,53	14,92	16,91	**15,25**
1998	18,05	18,69	17,48	10,09	4,35	9,67	13,69	15,19	16,34	14,42	17,19	**14,11**
1999	17,70	18,37	18,27	9,44	11,53	9,26	15,01	14,13	21,31	14,18	17,48	**15,15**
2000	14,86	14,43	16,72	10,20	22,30	8,43	15,51	14,28	21,48	14,89	18,95	**15,64**
2001	13,29	18,37	18,68	11,69	18,71	8,03	14,04	14,99	20,27	15,03	19,74	**15,71**
2002	15,79	20,51	19,11	11,03	11,78	8,45	10,16	16,36	21,63	16,22	19,06	**15,46**
2003	9,88	18,02	21,22	10,09	13,22	9,11	15,42	15,17	19,99	16,68	20,10	**15,35**
2004	11,82	18,41	20,50	9,14	18,66	10,30	20,27	17,19	22,92	18,13	20,68	**17,09**
2005	12,48	19,93	18,77	9,93	16,57	13,20	18,46	18,18	23,95	18,38	18,56	**17,13**
2006	23,11	18,68	18,28	11,04	16,32	13,85	20,96	60,09	21,65	17,38	16,94	**21,66**
2007	14,39	20,31	16,95	9,94	16,12	15,53	16,00	22,19	22,19	18,95	16,11	**17,15**
2008	15,15	23,51	15,87	10,46	23,07	15,07	15,94	24,13	24,82	17,24	14,21	**18,13**
2009	16,06	23,62	16,18	11,36	24,97	16,83	11,53	18,62	23,81	17,28	13,17	**17,58**
2010	17,15	29,17	17,16	10,84	20,27	19,95	13,17	18,21	24,60	17,64	13,16	**18,30**
2011	13,33	23,56	16,62	15,11	16,79	21,98	11,68	17,93	25,27	18,24	14,50	**17,73**
2012	16,36	28,66	15,48	17,53	11,51	23,85	10,83	21,43	23,22	18,62	13,55	**18,28**
2013	8,39	42,97	15,83	14,77	11,40	20,95	10,90	24,64	25,53	17,71	12,67	**18,70**
2014	15,71	23,78	14,90	16,97	22,09	18,94	12,43	23,01	24,24	19,20	13,46	**18,61**
2015	14,32	31,63	15,38	14,81	20,16	19,38	11,83	23,46	24,64	19,28	14,83	**19,06**
2016	14,13	23,38	15,88	15,82	16,03	18,60	14,74	20,48	23,46	20,75	14,99	**18,02**

Kaynak: IMF World Economic Outlook Database verileri derlenerek tarafımızca oluşturulmuştur (Erişim Tarihi: 10.11.2018).

Tablo 3'e bakıldığında 1997-2016 dönemi için düşük gelir grubundaki gelişmekte olan ülkelerin genel kamu gelirlerinin GSYH'ye oranı görülmektedir. Bu doğrultuda Tablo 3'e göre 1997 ve 2016 yılları mevcut ülkelerin ortalama genel kamu gelirleri/GSYH oranlarının %15,25'den %18,02'ye yükseldiği görülmektedir. Söz konusu gösterge için yıllar itibarıyla Ruanda'nın genellikle ortalamanın üzerinde bir değere sahip olduğu ve genel kamu gelirleri/GSYH oranını %17,53'den %23,46'ya artırdığı görülmektedir. Kamu gelirlerinin artırılması mali alan oluşturma yöntemleri (Heller, 2005:7) arasında yer aldığı için Ruanda'nın mali alan oluşturulabilmesi adına bu gösterge doğrultusunda avantajlı konumda olduğu belirtilebilmektedir. Nitekim Ruanda ekonomisinin GSYH değişimi (Tablo 1'de yer aldığı üzere) 1997-2016 dönemi için ortalamanın üzerinde bir seyir izlemesi nedeniyle genel kamu geliri artışının söz konusu olduğu ifade edilebilmektedir.

Aynı zamanda Tablo 3'de yer alan verilerden hareketle Etiyopya, Gine Bissau, Madagaskar ve Uganda'da genel kamu gelirleri/GSYH oranının,

1997 ve 2016 yılları karşılaştırıldığında düşüş gösterdiği görülmektedir. Bu durum mali alan özelinde yorumlanacak olursa özellikle Uganda'da mali alan oluşturulması kamu gelirlerinin artırılmasına yönelik bir daralmayla karşılaşmaktadır. Ayrıca düşük gelir grubundaki gelişmekte olan ülkelerin ortalama değerleri incelendiğinde 1997 yılında %15,25 iken 2016 yılında %18,02 olduğu görülmektedir. Buradan hareketle düşük gelir grubundaki gelişmekte olan ülkeler için kamu gelirlerinin GSYH'ye oranının ortalama olarak artış göstermesi, mali alan oluşumu açısından pozitif nitelik taşımakta olduğu çıkarımında bulunulabilmektedir.

Tablo 4: Yüksek Gelir Grubundaki Gelişmekte Olan Ülkelerin Genel Kamu Gelirlerinin GSYH'ye Oranı (%, 1997-2016)

	Antigua ve Barbuda	Bahama	Bahreyn	Barbados	Şili	Macaristan	Kuveyt	Umman	Polonya	Katar	Suudi Arabistan	Seyşeller	St. Kitts ve Nevis	Trinidad ve Tobago	Ortalama
1997	18,08	11,27	25,65	27,87	22,84	43,89	60,84	42,25	41,49	33,77	33,09	48,84	24,11	27,53	**32,97**
1998	20,66	11,61	21,06	26,69	22,41	43,16	58,89	36,40	39,77	39,82	25,66	44,03	25,17	25,42	**31,48**
1999	18,79	11,07	23,16	26,91	21,82	43,43	60,07	39,43	40,18	34,55	24,32	45,86	23,56	23,92	**31,22**
2000	18,01	11,66	30,73	27,88	22,30	44,04	68,17	49,50	39,02	35,04	36,32	40,67	22,80	24,26	**33,60**
2001	17,11	11,68	28,39	28,07	22,86	43,05	71,62	46,60	40,06	36,51	33,03	37,92	21,13	25,84	**33,13**
2002	19,29	9,96	28,47	27,66	22,21	41,97	61,20	45,18	40,33	39,41	29,96	40,06	24,78	24,36	**32,49**
2003	18,76	10,15	27,51	28,49	22,05	41,83	54,35	45,59	39,49	35,49	34,32	48,02	25,36	25,36	**32,63**
2004	20,12	10,53	26,30	27,11	22,83	42,11	56,41	45,28	38,57	46,59	40,81	40,33	27,31	25,26	**33,54**
2005	19,30	11,00	27,84	27,58	24,68	41,55	71,42	47,79	40,43	39,54	46,14	39,40	31,37	30,37	**35,60**
2006	21,86	12,21	26,45	25,82	26,07	42,12	63,81	48,37	41,11	37,20	48,09	41,01	31,67	34,28	**35,72**
2007	21,37	12,88	24,94	26,28	27,10	44,75	67,49	47,30	41,36	38,62	41,24	31,97	29,96	30,02	**34,66**
2008	21,05	13,47	27,90	27,60	25,75	44,85	60,56	46,12	40,70	32,95	56,48	34,87	28,73	33,90	**35,35**
2009	18,43	12,91	20,05	25,92	20,63	45,77	69,70	37,93	37,79	47,75	31,68	36,96	31,22	28,52	**33,23**
2010	22,21	12,98	22,71	24,98	22,99	44,76	70,70	40,48	38,47	37,35	37,40	35,10	29,86	31,66	**33,69**
2011	20,29	14,21	26,27	27,45	24,23	44,03	72,34	48,69	39,05	36,02	44,40	39,76	35,38	29,71	**35,85**
2012	19,78	13,92	26,41	26,56	23,78	46,07	71,24	48,72	39,15	42,22	45,17	41,49	36,13	30,00	**36,47**
2013	18,75	12,69	24,60	24,93	22,59	46,68	72,26	49,53	38,48	51,03	41,17	38,16	45,15	30,89	**36,92**
2014	19,66	13,44	26,84	25,59	22,26	46,78	66,64	46,28	38,64	48,67	36,67	37,46	39,02	30,94	**35,63**
2015	23,61	14,96	18,16	25,85	22,80	48,20	60,00	34,93	38,92	47,68	24,97	34,22	36,31	29,46	**32,86**
2016	24,12	16,33	17,56	28,23	22,65	44,87	53,40	29,67	38,78	35,41	21,48	37,90	32,15	22,51	**30,36**

Kaynak: IMF World Economic Outlook Database verileri derlenerek tarafımızca oluşturulmuştur (Erişim Tarihi: 10.11.2018).

Tablo 4'de yüksek gelir grubundaki gelişmekte olan ülkelerin genel kamu gelirleri/GSYH oranı 1997-2016 dönemi için yer almaktadır. Söz konusu oranın yıllar itibarıyla ortalamasının %30-35 bandında yer aldığı görülmektedir. Bu doğrultuda dönem başında %32,97 olan ortalama değer, dönem sonunda %30,36 olarak tabloda yer almaktadır. Dolayısıyla kamu

gelirlerinin GSYH'ye oranı açısından yüksek gelir grubundaki ülkelerde bir düşüşün söz konusu olması mali alan oluşumunu olumsuz etkileyebilmektedir. Bununla birlikte Antigua ve Barbuda, Bahama, Bahreyn, Barbados, Şili ve Trinidad ve Tobago'nun her yıl ortalama değerin altında kaldığı göze çarpmaktadır. Diğer taraftan Macaristan, Kuveyt ve Polonya'nın ise her yıl ortalama değerin üzerinde olduğu görülmektedir. Bu farklılıkların nedeni; her ülkenin ekonomik yapısının ve dinamiklerinin kendi özelinde şekillenmesine dayanmaktadır.

Düşük ve yüksek gelirli ülkelerin genel kamu gelirleri/GSYH oranı ortalamaları baz alındığında düşük gelir grubundaki ülkelerin, genel kamu gelirleri/GSYH oranının nispeten düşük kaldığı görülmektedir. Mali alan oluşumunun sağlanabilmesi adına, söz konusu oranı düşük olan ülkelerin bu oranın arttırılabilmesi amacıyla adımlar atması gerekmektedir. Bu kapsamda ülkeler vergi sistemlerini revize edebilir, dış yardım kanalını kullanabilir veya vergi idaresinin etkinliğinin arttırılabilmesi adına reform arayışlarında bulunabilirler. Ayrıca kayıt dışı ekonomi oranının yüksek olduğu ülkelerde, bu oranın düşürülmesi ile kamu gelirleri artış göstermektedir.

3.3. Kamu Harcamalarındaki Değişim

Bu başlık ile gelişmekte olan ülkelerin gelir gruplarına göre toplam kamu harcamalarının GSYH'ye oranı 1997-2016 dönemi için değerlendirilmektedir. Mali alan oluşturulması için kamu harcamalarının önceliklendirilmesi bir seçenek olmakla birlikte kamu harcamalarının seyri de önem arz etmektedir. Bu kapsamda toplam kamu harcamaları kapsamında, toplam giderler ve finansal olmayan varlıkların net alımları yer almaktadır.

Bu kapsamda bazı ülkeler oransal olarak daha yüksek kamu harcamalarına sahip olmakla birlikte mali alan oluşturulabilmesi açısından daha avantajlı konuma sahip olmaktadır (Meheus ve McIntyre, 2017:172).

Tablo 5: Düşük Gelir Grubundaki Gelişmekte Olan Ülkelerin Toplam Kamu Harcamalarının GSYH'ye Oranı (%, 1997-2016)

	Orta Afrika Cumhuriyeti	Komor	Etiyopya	Gine	Gine Bissau	Haiti	Madagaskar	Nijer	Ruanda	Senegal	Uganda	Ortalama
1997	14,46	24,86	17,94	12,72	21,56	9,43	17,38	17,30	20,16	13,94	17,99	**17,07**
1998	18,05	22,08	21,13	10,60	13,72	9,33	19,94	18,20	19,42	13,50	18,10	**16,73**
1999	18,20	19,14	26,81	11,62	17,33	9,99	17,79	19,90	26,54	14,80	19,09	**18,29**
2000	16,83	16,34	25,60	12,66	25,31	9,48	18,32	18,33	21,75	14,10	19,76	**18,04**
2001	14,18	21,98	22,44	15,00	20,69	9,76	18,38	18,53	22,38	16,55	21,03	**18,26**
2002	16,98	24,14	24,87	14,56	15,99	11,22	15,14	19,33	24,00	16,02	21,75	**18,55**
2003	13,15	21,46	26,81	14,77	19,75	11,11	19,28	17,95	21,42	17,20	21,36	**18,57**
2004	13,61	20,09	23,15	13,02	25,14	12,66	25,19	20,69	20,34	17,95	20,23	**19,28**
2005	17,07	19,87	22,89	11,01	21,98	14,64	21,34	20,18	22,68	18,64	18,78	**19,01**
2006	14,07	21,25	22,07	13,22	21,23	15,27	21,42	19,75	21,68	21,00	17,77	**18,97**
2007	13,31	22,33	20,52	8,67	25,60	18,07	18,68	23,18	23,84	21,69	17,17	**19,37**
2008	16,41	26,03	18,76	10,09	23,87	18,04	17,90	22,64	23,94	20,74	16,80	**19,56**
2009	16,63	23,02	17,11	16,25	22,10	20,34	14,07	23,93	23,54	20,90	15,25	**19,38**
2010	18,60	22,15	18,48	20,49	20,52	22,69	14,04	20,62	25,28	21,55	18,84	**20,30**
2011	15,70	22,12	18,23	16,04	18,22	24,49	14,06	19,41	26,18	23,14	17,17	**19,52**
2012	16,37	25,33	16,65	20,04	13,76	28,60	13,44	22,55	25,71	22,76	16,56	**20,16**
2013	14,92	25,17	17,76	18,64	13,17	28,12	14,89	27,20	26,83	22,04	16,67	**20,49**
2014	20,02	24,33	17,48	20,18	24,71	25,31	14,73	31,06	28,27	23,10	18,15	**22,48**
2015	14,95	27,36	17,33	21,70	23,64	21,85	15,14	32,51	27,40	22,97	19,38	**22,20**
2016	12,57	30,76	18,23	15,97	21,67	18,66	16,05	26,61	25,79	24,03	19,88	**20,93**

Kaynak: IMF World Economic Outlook Database verileri derlenerek tarafımızca oluşturulmuştur (Erişim Tarihi: 10.11.2018).

Tablo 5'de 1997-2016 dönem aralığında düşük gelir grubundaki gelişmekte olan ülkelerin toplam kamu harcamalarının GSYH'ye oranı görülmektedir. Tablodaki ülkelerin söz konusu oranının ortalaması 1997 yılında %17,07 iken 2016 yılında %20,93'e yükselmiştir. Ortalamanın yükseliyor olması gelişmiş ülkelerde kamu harcamaları/GSYH oranının yüksek olduğu gerekçesinden hareketle ilave mali alan oluşumu için önem taşımaktadır. 1997 ve 2016 değerleri karşılaştırıldığında Madagaskar ve Orta Afrika Cumhuriyeti hariç tablodaki bütün ülkelerin toplam kamu harcamaları/GSYH oranını artırdığı görülmektedir. Aynı zamanda Ruanda'nın toplam kamu harcamaları/GSYH oranının ise her yıl ortalama değerin üzerinde seyrettiği görülmektedir.

Tablo 6: Yüksek Gelir Grubundaki Gelişmekte Olan Ülkelerin Toplam Kamu Harcamalarının GSYH'ye Oranı (%, 1997-2016)

	Antigua ve Barbuda	Bahama	Bahreyn	Barbados	Şili	Macaristan	Kuveyt	Umman	Polonya	Katar	Suudi Arabistan	Seyşeller	St. Kitts ve Nevis	Trinidad ve Tobago	Ortalama
1997	18,08	13,46	32,31	22,07	20,78	49,41	43,68	36,78	46,09	42,08	35,60	54,75	26,31	27,41	**33,49**
1998	22,42	12,58	26,79	20,26	22,02	50,61	52,01	41,41	44,02	45,61	34,53	60,70	28,96	27,25	**34,94**
1999	22,14	9,72	28,22	21,12	23,85	48,56	44,92	39,08	42,48	38,51	30,32	56,13	33,61	24,83	**33,11**
2000	22,89	12,09	23,10	22,53	23,00	47,07	36,55	35,63	41,99	30,33	33,13	55,41	34,76	24,09	**31,61**
2001	26,51	11,90	27,67	23,68	23,36	47,10	42,95	37,99	44,82	32,04	36,94	46,84	30,95	25,22	**32,71**
2002	29,03	11,94	31,88	33,33	23,39	50,80	41,87	39,09	45,15	31,53	35,86	56,32	35,27	24,57	**35,00**
2003	26,87	12,27	29,28	31,77	22,47	48,94	37,04	38,82	45,54	28,73	33,12	44,63	31,12	23,46	**32,43**
2004	24,48	12,38	26,06	30,26	20,79	48,43	34,20	39,05	43,62	28,90	31,09	39,90	33,97	23,34	**31,18**
2005	24,11	12,86	24,92	30,83	20,14	49,33	28,12	34,99	44,40	29,06	28,15	38,98	34,92	25,24	**30,43**
2006	29,33	13,27	24,12	29,52	18,61	51,41	31,91	34,39	44,66	28,45	27,27	43,55	32,95	29,88	**31,38**
2007	27,02	14,64	23,35	31,15	19,20	49,79	30,08	35,26	43,21	28,08	29,45	41,90	32,89	28,30	**31,02**
2008	26,42	14,90	23,65	32,31	21,81	48,47	40,40	29,33	44,30	23,01	26,68	26,99	31,81	28,20	**29,88**
2009	36,33	16,44	25,64	33,34	24,87	50,33	42,19	38,24	45,04	32,86	37,07	32,12	33,61	33,40	**34,39**
2010	22,49	16,32	28,55	33,48	23,35	49,24	44,74	34,85	45,81	30,61	33,01	34,58	36,88	31,52	**33,24**
2011	23,77	17,87	27,75	31,59	22,80	49,45	39,06	39,30	43,88	28,50	32,84	36,34	33,60	30,40	**32,65**
2012	20,88	18,23	31,92	34,56	23,10	48,47	38,82	44,07	42,86	30,99	33,23	38,60	31,28	31,34	**33,45**
2013	23,00	17,78	34,33	35,17	23,06	49,30	38,15	44,86	42,60	28,29	35,53	37,79	33,01	33,77	**34,04**
2014	22,46	17,86	28,41	33,08	23,75	49,37	44,28	47,36	42,26	33,40	40,21	33,79	30,17	35,62	**34,43**
2015	26,15	18,73	36,56	34,94	24,88	50,11	54,41	50,87	41,57	42,26	40,81	32,36	30,17	37,57	**37,24**
2016	24,26	18,96	35,13	33,57	25,30	46,53	52,77	50,83	41,13	40,14	38,68	37,69	28,17	34,48	**36,26**

Kaynak: IMF World Economic Outlook Database verileri derlenerek tarafımızca oluşturulmuştur (Erişim Tarihi: 10.11.2018).

Tablo 6'da ise yüksek gelir grubundaki gelişmekte olan ülkelerin toplam kamu harcamalarının GSYH'ye oranı yer almaktadır. 1997-2016 yılları arasındaki değerlere bakıldığında, ülkelerin yıllar itibarıyla ortalamaları 1997 yılında %33,49 iken 2016 yılında %36,26'ya yükseldiği görülmektedir. Dolayısıyla yüksek gelir grubunda kamu harcamalarının da oransal olarak düşük gelir grubundaki ülkelere göre daha yüksek olduğu görülebilmektedir. Ortalama değerler, 2008 ve 2009 yılı için bakıldığında; sırasıyla %29,88 ve %34,39 olarak gerçekleşmektedir. Bu artış, Küresel Kriz'in ekonomik etkilerinin hafifletilmesi amacıyla ülkelerin kamu harcamalarını artırdığı çıkarımına dayanabilmektedir.

Düşük ve yüksek gelir grubundaki gelişmekte olan ülkelerin toplam kamu harcamalarının GSYH'ye oranı bir bütün olarak değerlendirildiğinde mali alan için önemli olan unsurun, kamu harcamalarının düzeyinden ziyade; kamu harcamalarında öncelik sıralaması yapılarak, kamu harcamalarında etkinliğin artırılması olduğu ifade edilebilmektedir. Dolayısıyla toplam kamu harcamalarının GSYH'ye oranı yüksek olan ülkeler mali alan kapsamında bir avantaja sahip görünse de kamu harcamalarının içeriği ve kullanıldığı alanların dikkate alınması gerekmektedir.

3.4. Kamu Borçları

Kamu sektörünün sahip olduğu toplam borç/GSYH oranı özellikle mali sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi açısından önem arz etmektedir. Sürdürülemeyen borç stoku ve bu sayede borç yönetiminde yaşanan sıkıntılar kamu finansmanında ilave sorunlara yol açmaktadır. Bu nedenle sürdürülebilir borçlanmanın sağlanması özellikle gelişmekte olan ülkelerin temel odak noktalarından birisi haline gelmektedir.

Mali alan açısından da toplam borç/GSYH oranı üzerinde durulması gereken önemli konulardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Borçlanma vasıtasıyla elde edilen gelir, ilave kaynak oluşturulduğu için kalkınmaya yönelik altyapı yatırımlarında, eğitim ve sağlık sektörüne yönelik planlamalarda veya ülkenin ihtiyaçları doğrultusunda kullanılabilmektedir. Bu doğrultuda bir ülkenin sürdürülebilir borç stoku ile birlikte borçlanma imkânına sahip olması; borçlanma vasıtasıyla mali alan oluşturulması seçeneğini güçlendirmektedir.

Literatürde yer alan görüşlere bakıldığında genel olarak dış borcun net bugünkü değerinin GSYH'ye oranının yaklaşık %50 oranında uzun vadede sürdürülebilir olduğu düşünülmektedir (Edwards, 2002:3). 01.01.1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Kriterleri'ne göre ise bir ülkenin Avrupa Birliği'ne üye olabilmesi için toplam kamu borcunun GSYH'ye oranının %60'ı geçmemesi zorunlu kılınmaktadır. IMF (2010:7) tarafından yapılan bir çalışmada ise mali sürdürülebilirliğin ve makroekonomik istikrarın sağlanabilmesi için gelişmekte olan ülkelerin aşmaması gereken tavan değer; toplam borç/GSYH oranı için %40 olarak ifade edilmektedir. Bu kapsamda, çalışmada gelişmekte olan ülkelerin esas alınması nedeniyle değerlendirme yapılırken bu oran incelenmektedir.

Tablo 7: Düşük Gelir Grubundaki Gelişmekte Olan Ülkelerin Toplam Kamu Brüt Borç/GSYH Oranı (%, 1997-2016)

	Orta Afrika Cumhuriyeti	Komor	Etiyopya	Gine	Gine Bissau	Haiti	Madagaskar	Nijer	Ruanda	Senegal	Uganda	Ortalama
1997	96,14	121,40	80,26	67,87	159,61	42,91	107,87	91,09	85,67	85,20	57,34	**90,49**
1998	85,32	117,32	89,29	75,94	171,57	39,70	126,45	81,65	83,15	23,85	58,51	**86,61**
1999	84,16	107,86	97,78	92,25	156,81	39,84	118,37	83,73	92,96	19,20	61,91	**86,81**
2000	92,84	101,94	93,63	91,49	233,62	55,25	107,05	88,82	102,53	73,72	62,99	**100,35**
2001	103,34	89,71	97,33	90,44	221,72	49,51	98,10	109,17	98,63	70,93	66,63	**99,59**
2002	100,53	81,67	107,37	82,61	224,66	54,28	105,05	109,25	107,96	67,98	70,99	**101,12**
2003	102,66	74,82	112,72	81,57	212,60	61,97	99,71	87,40	92,61	54,70	71,54	**95,66**
2004	103,93	72,80	103,10	86,87	220,56	49,90	95,05	76,72	92,39	47,59	63,53	**92,04**
2005	108,77	67,53	78,24	97,92	221,94	47,16	86,47	66,32	67,14	45,66	55,23	**85,67**
2006	49,21	65,65	69,95	95,22	204,04	39,11	37,37	27,14	23,69	21,84	36,02	**60,84**

	Orta Afrika Cumhuriyeti	Komor	Etiyopya	Gine	Gine Bissau	Haiti	Madagaskar	Nijer	Ruanda	Senegal	Uganda	Ortalama
2007	49,47	61,79	46,78	60,80	177,21	34,51	32,75	25,15	23,51	23,49	22,03	**50,68**
2008	36,63	57,49	41,68	58,46	163,30	38,01	31,49	21,06	19,48	23,94	20,31	**46,53**
2009	21,09	53,63	37,81	61,31	158,98	27,78	33,68	27,74	19,52	34,16	19,19	**44,99**
2010	21,43	50,74	40,53	68,77	66,02	17,34	31,69	24,29	19,96	35,52	22,42	**36,25**
2011	21,83	45,74	43,95	58,08	49,76	11,81	32,18	27,81	19,85	40,69	23,36	**34,10**
2012	23,52	42,58	36,93	27,19	53,14	16,35	33,03	26,87	19,97	42,82	24,54	**31,54**
2013	38,53	17,79	42,42	33,97	54,68	21,46	33,89	26,26	26,74	46,89	27,59	**33,66**
2014	54,78	23,34	46,30	35,09	52,28	26,31	34,65	31,98	29,13	54,35	30,73	**38,08**
2015	51,07	25,61	60,03	42,07	48,98	30,24	35,53	41,04	33,42	56,89	33,30	**41,65**
2016	44,34	32,13	57,89	42,85	47,34	33,70	38,73	46,26	37,59	60,57	37,27	**43,51**

Kaynak: World Bank, A Cross-Country Database of Fiscal Space verileri derlenerek tarafımızca oluşturulmuştur (Erişim Tarihi: 11.05.2018).

Tablo 7'de düşük gelir grubundaki gelişmekte olan ülkelerin toplam kamu brüt borç/GSYH oranı 1997-2016 dönemi için yer almaktadır. 1997 yılında tablodaki ülkelerin toplam brüt borç/GSYH oranı ortalaması %90,49 iken 2016 yılında ortalama %43,51 düzeyine gerilemiştir. Söz konusu oran dönem aralığında azalma eğilimi gösterse de 2016 yılı ortalaması mali sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için tavan değer olarak belirtilen %40'ın üzerinde seyretmektedir. Buna rağmen mevcut dönem aralığında ortalamanın yüksek oranda azalması hem mali sürdürülebilirlik hem de ilave mali alan oluşumu açısından önem taşımaktadır. Tabloda yer alan ülkelerin hepsi Yüksek Borçlu Yoksul Ülkeler (HIPC-Highly Indebted Poor Countries) Girişimi kapsamında yer almaktadır. Özellikle Gine Bissau 2011 yılına kadar yüksek borç oranı ile dikkat çekmektedir. Süreç içerisinde Gine Bissau'nun toplam kamu brüt borç/GSYH oranının azalması IMF ve Dünya Bankasından alınan yardımlarla açıklanabilmektedir. Bu bağlamda HIPC kapsamında Çok Yönlü Borç Hafifletme Girişiminin (MDRI-Multilateral Debt Relief Initiative) sonuç verdiği söylenebilmektedir. Aynı şekilde Komor, Madagaskar, Nijer ve Ruanda gibi ülkelerin toplam brüt kamu borç/GSYH oranını üç haneli sayılardan kabul edilebilir düzeye indirmesi ise, bu girişim ve buna bağlı olarak şekillenen politikalar çerçevesinde olmaktadır. 2016 yılı itibarıyla tablodaki ülkelerin toplam kamu brüt borç stoku/GSYH oranına bakıldığında %40'ın altında Komor, Haiti, Madagaskar, Ruanda ve Uganda'nın yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu ülkelerin mali sürdürülebilirliğin sağlanması açısından diğer ülkelere göre bir adım önde olduğu çıkarımında bulunulabilmektedir. Bu doğrultuda mali sürdürülebilirlik riske atılmadan ülkelerin mali alan oluşturulmasına yönelik uygulamalar yürürlüğe koyabileceği söylenebilmektedir.

Bu aşamada Borç/GSYH oranı ile mali alan arasında negatif ilişki olduğu ifade edilebilmektedir. Culling (2017:86) tarafından yapılan çalışmada analiz edilen 23 ülke için düşük borçlu ülkelerin daha fazla mali alana sahip olduğu vurgulanmaktadır. Bu kapsamda mali alana sahip, düşük borçlu bir ülke borçlanma vasıtasıyla kamu harcamalarını artırarak ekonomik büyümeye katkı sağlayabilmektedir. Yüksek borçlu ve kısıtlı mali alana sahip ülkeler de borç stokunu azaltmaya yönelik hedefler oluşturabilmektedirler. Dolayısıyla mali alan kavramı, sürdürülebilirlik kavramı aracılığıyla borç ve büyüme dinamiklerini değerlendirilebilmesi için alternatif bir bakış açısı sağlamaktadır.

Tablo 8: Yüksek Gelir Grubundaki Gelişmekte Olan Ülkelerin Toplam Kamu Brüt Borç/GSYH Oranı (%, 1997-2016)

	Antigua ve Barbuda	Bahama	Bahreyn	Barbados	Şili	Macaristan	Kuveyt	Umman	Polonya	Katar	Suudi Arabistan	Seyşeller	St. Kitts ve Nevis	Trinidad ve Tobago	Ortalama
1997	87,02	27,44	15,38	39,47	12,90	62,05	59,20	27,13	42,93	48,02	76,70	143,01	66,52	47,33	**53,94**
1998	102,61	26,54	20,85	34,58	12,18	59,98	59,50	38,39	38,89	63,37	101,52	161,24	77,42	44,15	**60,09**
1999	104,60	25,22	25,72	34,30	13,36	59,83	50,82	33,19	39,57	74,40	102,99	159,79	89,19	44,12	**61,22**
2000	104,65	24,48	25,75	39,87	13,22	55,10	35,43	25,30	36,58	52,54	86,70	177,84	96,70	41,29	**58,25**
2001	117,91	23,59	26,08	46,19	14,46	51,70	36,43	24,32	37,35	59,09	93,15	199,79	104,62	37,80	**62,32**
2002	126,26	24,81	28,38	47,33	15,17	54,96	32,33	18,06	41,78	47,59	96,35	195,86	119,21	36,38	**63,18**
2003	125,19	26,60	32,45	47,17	12,72	57,57	24,62	16,59	46,59	39,09	81,56	176,98	141,90	31,08	**61,43**
2004	120,15	27,60	29,40	47,65	10,30	58,49	18,62	15,42	45,32	29,04	62,93	163,23	154,45	24,45	**57,64**
2005	92,68	29,30	24,19	46,07	7,00	60,46	14,14	9,58	46,70	19,17	37,34	144,06	157,94	20,09	**50,62**
2006	89,15	29,55	20,25	48,43	4,99	64,64	10,57	8,65	47,15	13,43	25,83	135,07	143,75	16,97	**47,03**
2007	77,86	29,98	16,35	51,42	3,88	65,56	11,83	6,88	44,19	8,93	17,12	144,05	137,03	16,50	**45,11**
2008	76,08	32,35	12,56	53,88	4,92	71,56	9,57	4,71	46,61	11,10	12,06	192,10	131,17	13,93	**48,04**
2009	100,97	38,41	21,36	64,92	5,82	77,84	11,05	6,65	49,81	35,97	13,99	106,13	141,27	18,36	**49,47**
2010	89,45	43,25	29,71	72,23	8,56	80,48	11,34	5,67	53,13	41,84	8,45	82,22	156,47	20,63	**50,25**
2011	91,45	45,01	32,80	78,27	11,09	80,67	8,55	5,16	54,10	36,00	5,38	82,51	146,61	29,35	**50,50**
2012	86,67	47,98	36,21	85,87	11,95	78,21	6,79	4,85	53,71	37,24	3,04	80,07	137,92	24,72	**49,66**
2013	94,87	55,43	43,95	96,50	12,73	76,60	6,50	5,02	55,69	33,12	2,15	68,20	101,06	25,34	**48,37**
2014	102,09	60,21	44,40	100,30	14,93	75,66	7,49	4,93	50,24	32,27	1,56	72,73	81,36	26,15	**48,17**
2015	98,22	64,54	66,02	107,40	17,37	74,69	10,97	15,27	51,11	34,93	5,80	67,73	70,58	28,91	**50,97**
2016	86,22	68,00	82,27	105,54	21,30	74,06	18,50	33,59	54,36	56,54	13,06	69,01	65,56	39,39	**56,24**

Kaynak: World Bank, A Cross-Country Database of Fiscal Space verileri derlenerek tarafımızca oluşturulmuştur (Erişim Tarihi: 11.05.2018).

Tablo 8'e göre yüksek gelir grubundaki gelişmekte olan ülkelerin kamu brüt borç/GSYH oranı 1997-2016 dönemi için yer almaktadır. Tabloda dikkat çeken nokta, Antigua ve Barbuda, Seyşeller ve St. Kitts ve Nevis'te kamu brüt borç/GSYH oranının her yıl %65'in üzerinde ve ortalamanın üzerindedir. Bu bağlamda, bu ülkelerin kronik bir borç sarmalına girdiği ifade edilebilmektedir. Bu durum hem mali sürdürülebilirliği hem de ülkelerin ilave mali alan oluşturulması açısından hareket alanını son derece kısıtlamaktadır. 2016 yılı verilerine bakıldığında ise, Şili, Kuveyt, Umman,

Suudi Arabistan ve Trinidad ve Tobago'nun %40 tavan oranın altında kaldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu ülkeler mali sürdürülebilirlik açısından avantajlı konumda olmaktadır. Suudi Arabistan ve Kuveyt'in petrol ihraç eden ülkeler olması nedeniyle ilave mali alan oluşturma kabiliyetine sahip olduğu söylenebilmektedir.

Ayrıca yüksek gelir grubundaki gelişmekte olan ülkelerin toplam kamu brüt borç/GSYH oranına ilişkin ortalamaya yıllar itibarıyla bakıldığında 1997 yılında %53,94 ve 2016 yılında %56,24 olduğu görülmektedir. Bu kapsamda ortalama değerin söz konusu dönem aralığında dalgalandığı; dönem başı ve dönem sonu değerler karşılaştırıldığında ise bir artış olduğu ifade edilebilmektedir. Gelir gruplarına göre yıllar itibarıyla ortalamalar bir bütün olarak ele alındığında farklı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda, düşük gelir grubundaki gelişmekte olan ülkelere ait ortalama değerlerin düşerken yüksek gelir grubundaki gelişmekte olan ülkelere ait ortalama değerlerin arttığı gözlemlenebilmektedir.

Kamu brüt borç/ortalama vergi gelirleri oranı IMF tarafından açıklanan veri grubunda kamu borç sürdürülebilirliğine yönelik bir gösterge olarak yer almaktadır. Nitekim borcun GSYH'ye oranı kadar, mevcut borcun ödenebilmesine yönelik finansman kaynağı da önem arz etmektedir. Olağan kamu gelirlerinin başında gelen vergi gelirleri ise borç finansmanına yönelik temel kaynak olarak nitelendirilebilmektedir. Bu nedenle kamu brüt borç/ortalama vergi gelirleri oranının değerlendirilmesi, kamu borcunun yıllık ortalama vergi gelirlerinin kaç katı olduğunu ortaya koyabilecektir. Kamu brüt borç/ortalama vergi gelirleri oranı düştükçe mali sürdürülebilirliğin sağlanmasına o kadar yaklaşıldığı ifade edilebilmektedir. Diğer taraftan kamu brüt borç/ortalama vergi gelirleri oranı yükseldikçe mali sürdürülebilirliğin sağlanması tehlikeye girmektedir.

Tablo 9: Düşük Gelir Grubundaki Gelişmekte Olan Ülkelerin Kamu Brüt Borç/Ortalama Vergi Gelirleri Oranı (%, 1997-2016)

	Orta Afrika Cumhuriyeti	Komor	Etiyopya	Gine	Gine Bissau	Haiti	Madagaskar	Nijer	Ruanda	Senegal	Uganda	Ortalama
1997	1222,8	1068,9	823,9	531,0	3167,3	437,8	1131,8	820,0	769,2	497,0	603,5	**1006,7**
1998	1085,3	1033,0	916,6	594,2	3404,6	405,1	1326,8	735,1	746,5	139,1	615,8	**1000,2**
1999	1070,5	949,7	1003,7	721,8	3111,8	406,6	1242,0	753,7	834,6	112,0	651,6	**987,1**
2000	1180,9	897,5	961,2	715,9	4636,0	563,8	1123,2	799,5	920,5	430,1	662,9	**1171,9**
2001	1314,4	789,8	999,1	707,6	4399,9	505,2	1029,3	982,7	885,5	413,8	701,3	**1157,2**
2002	1278,7	719,0	1102,1	646,4	4458,3	553,9	1102,2	983,5	969,3	396,5	747,1	**1177,9**
2003	1305,8	658,8	1157,1	638,3	4218,8	632,4	1046,2	786,8	831,4	319,1	753,0	**1122,5**
2004	1321,9	641,0	1058,4	679,7	4376,9	509,2	997,3	690,6	829,4	277,6	668,7	**1095,5**
2005	1383,5	594,5	803,1	766,1	4404,2	481,2	907,2	597,0	602,8	266,4	581,2	**1035,2**

	Orta Afrika Cumhuriyeti	Komor	Etiyopya	Gine	Gine Bissau	Haiti	Madagaskar	Nijer	Ruanda	Senegal	Uganda	Ortalama
2006	626,0	578,0	718,0	745,1	4049,1	399,1	392,1	244,3	212,7	127,4	379,1	**770,1**
2007	629,2	544,1	480,2	475,7	3516,5	352,2	343,6	226,4	211,1	137,0	231,8	**649,8**
2008	465,9	506,2	427,8	457,4	3240,6	387,8	330,4	189,6	174,9	139,6	213,8	**594,0**
2009	268,3	472,1	388,1	479,7	3154,9	283,5	353,4	249,7	175,2	199,3	202,0	**566,0**
2010	272,6	446,7	416,0	538,1	1310,1	177,0	332,5	218,7	179,2	207,2	235,9	**394,0**
2011	277,7	402,7	451,1	454,5	987,5	120,5	337,7	250,4	178,2	237,4	245,9	**358,5**
2012	299,1	374,9	379,0	212,7	1054,5	166,8	346,6	241,9	179,3	249,8	258,3	**342,1**
2013	490,1	156,6	435,4	265,8	1085,1	219,0	355,6	236,4	240,1	273,5	290,4	**368,0**
2014	696,8	205,5	475,3	274,6	1037,4	268,4	363,6	287,9	261,5	317,1	323,4	**410,1**
2015	649,6	225,5	616,2	329,1	971,9	308,6	372,8	369,4	300,1	331,9	350,5	**438,7**
2016	563,9	282,9	594,2	335,3	939,3	343,8	406,3	416,5	337,5	353,3	392,2	**451,4**

Kaynak: World Bank, A Cross-Country Database of Fiscal Space verileri derlenerek tarafımızca oluşturulmuştur (Erişim Tarihi: 11.05.2018).

Tablo 9'da düşük gelir grubundaki gelişmekte olan ülkelerin kamu brüt borç/ortalama vergi gelirleri oranı 1997-2016 dönemi için yer almaktadır. Ortalama değerler incelendiğinde 1997 yılı için kamu brüt borç/ortalama vergi gelirleri oranı ortalaması %1006,7 iken 2016 yılında bu oran %451,4'e düşmüştür. Gine Bissau'nun her yıl ortalamanın üzerinde seyir izlediği görülmektedir. Tablo 7 ile birlikte değerlendirildiğinde Gine Bissau'nun yıllar itibarıyla kamu brüt borç/GSYH oranının her yıl ortalamanın üzerinde seyrettiği görülmektedir. Temel olarak kamu brüt borç/ortalama vergi gelirleri oranının düşürülmesinin iki yolu bulunmaktadır. Bunlardan ilki; borç stokunun azaltılabilmesi, ikincisi ise vergi gelirlerinin artırılabilmesidir. Yüksek borç stokunun azaltılmasının, güçlü bir borç yönetimi anlamına gelmesi nedeniyle mali sürdürülebilirlik hakkında bilgi sunarken; vergi gelirlerinin artırılmasının da mali alan oluşturulma yöntemleri arasında yer alması nedeniyle bu oranın azalıyor olması hem mali sürdürülebilirliğin sağlanmasına hem de mali alan oluşturmaya yönelik fırsat oluştuğuna işaret etmektedir.

Tablo 10: Yüksek Gelir Grubundaki Gelişmekte Olan Ülkelerin Kamu Brüt Borç/Ortalama Vergi Gelirleri Oranı (%, 1997-2016)

	Antigua ve Barbuda	Bahama	Bahreyn	Barbados	Şili	Macaristan	Kuveyt	Umman	Polonya	Katar	Suudi Arabistan	Seyseller	St. Kitts ve Nevis	Trinidad ve Tobago	Ortalama
1997	527,5	207,3	999,8	156,4	70,8	240,8	6020,0	1210,5	192,7	1730,7	4882,6	504,2	357,2	183,6	**1234,6**
1998	622,0	200,5	1354,8	137,0	66,8	232,8	6050,5	1712,6	174,6	2283,8	6462,5	568,5	415,7	171,3	**1460,9**
1999	634,0	190,6	1671,4	135,9	73,3	232,2	5168,3	1480,8	177,6	2681,4	6556,0	563,4	478,9	171,2	**1443,9**
2000	634,3	185,0	1673,2	157,9	72,5	213,8	3602,9	1128,8	164,2	1893,7	5519,1	627,0	519,2	160,2	**1182,3**
2001	714,7	178,2	1694,8	183,0	79,3	200,7	3704,7	1084,9	167,7	2129,5	5929,4	704,4	561,7	146,7	**1248,5**
2002	765,3	187,5	1844,4	187,5	83,2	213,3	3288,0	805,7	187,5	1715,2	6133,3	690,6	640,1	141,1	**1205,9**
2003	758,8	201,0	2109,1	186,9	69,8	223,4	2503,2	740,0	209,1	1408,8	5192,0	624,0	761,9	120,6	**1079,2**
2004	728,3	208,5	1910,5	188,8	56,5	227,0	1893,1	687,9	203,5	1046,4	4005,7	575,5	829,3	94,9	**904,0**
2005	561,8	221,4	1572,4	182,5	38,4	234,6	1437,6	427,5	209,6	690,9	2377,0	507,9	848,1	77,9	**670,6**
2006	540,4	223,3	1316,2	191,9	27,4	250,8	1074,9	386,0	211,7	484,1	1644,3	476,2	771,8	65,8	**547,5**
2007	472,0	226,6	1062,3	203,7	21,3	254,4	1203,2	307,0	198,4	321,8	1089,5	507,9	735,8	64,0	**476,3**
2008	461,2	244,4	816,5	213,5	27,0	277,7	973,2	210,2	209,2	399,9	767,4	677,3	704,3	54,1	**431,1**
2009	612,0	290,2	1388,4	257,2	31,9	302,1	1123,3	296,7	223,6	1296,4	890,5	374,2	758,5	71,2	**565,5**
2010	542,2	326,8	1930,7	286,1	47,0	312,3	1153,2	253,0	238,5	1508,0	537,8	289,9	840,2	80,1	**596,1**
2011	554,3	340,1	2132,0	310,1	60,9	313,1	869,2	230,3	242,9	1297,4	342,7	290,9	787,2	113,9	**563,2**
2012	525,3	362,5	2353,6	340,2	65,5	303,5	690,4	216,5	241,1	1342,1	193,3	282,3	740,5	95,9	**553,8**
2013	575,0	418,8	2856,1	382,3	69,9	297,3	660,8	224,0	250,0	1193,6	136,7	240,5	542,6	98,3	**567,6**
2014	618,8	455,0	2885,5	397,4	81,9	293,6	761,3	219,9	225,5	1163,1	99,4	256,4	436,8	101,5	**571,2**
2015	595,4	487,7	4290,8	425,5	95,3	289,9	1115,7	681,0	229,4	1258,7	369,2	238,8	378,9	112,2	**754,9**
2016	522,6	513,9	5346,8	418,1	116,8	287,4	1881,6	1498,6	244,0	2037,6	831,5	243,3	352,0	152,8	**1031,9**

Kaynak: World Bank, A Cross-Country Database of Fiscal Space verileri derlenerek tarafımızca oluşturulmuştur (Erişim Tarihi: 11.05.2018).

Tablo 10'da ise 1997-2016 yılları arasında yüksek gelir grubundaki gelişmekte olan ülkelerin kamu brüt borç/ortalama vergi gelirleri oranı yer almaktadır. Düşük, alt orta ve yüksek orta gelir grubundaki ülke ortalamalarıyla karşılaştırıldığında yüksek gelir grubundaki ülkelerin kamu brüt borç/ortalama vergi gelirleri oranının genellikle daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, tablo detaylı bir şekilde incelendiğinde aslında Bahreyn, Kuveyt, Katar ve Suudi Arabistan'da söz konusu oranın çok yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Bu ülkelerin ekonomilerinde petrol ve doğal gaz ihracatının büyük yer aldığı görülmektedir. Vergi gelirleri nispeten daha düşük seviyelerde kaldığı için brüt kamu borç/ortalama vergi gelirleri oranı yüksek çıkmaktadır. Bu bağlamda doğal kaynaklardan gelir elde eden ülkeler için mali alan ve mali sürdürülebilirliğe yönelik değerlendirmeler farklı perspektiften bakılmasını gerektirmektedir.

3.5. Birincil Denge

Birincil denge, temel olarak faiz dışı kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasındaki farkı belirtmektedir. Bu doğrultuda kamu gelirleri faiz dışı kamu harcamalarından büyük ise faiz dışı fazla ortaya çıkmaktadır. Tam tersine, faiz dışı kamu harcamalarının kamu gelirlerinden büyük olması durumu ise, faiz dışı açık olarak ifade edilmektedir. Birincil açık kavramı borç sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü devletin borç faiz ödemeleri için borçlanması uzun vadede borç yönetimini ve borç ödenebilirliğini negatif yönde etkilemektedir (Saraçoğlu vd., 2014:164). Birincil fazlanın büyüklüğü borç stokuna, borç faiz oranlarına, makroekonomik koşullara, kamu harcamalarına ve kamu gelirlerine dolaylı olarak bağlıyken bütçe açığı, faiz harcamaları ve faiz dışı harcamaların büyüklüğüne doğrudan bağlı olmaktadır (Gürdal, 2008:419). Maliye politikasının sürdürülebilirliği açısından birincil fazla verilmesi, gerek IMF gibi uluslararası kuruluşlar gerekse de ülkeler tarafından temel politika öncelikleri arasında yer almaktadır. Dolayısıyla birincil dengenin seyri, borç sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir. Nitekim Dünya Bankası veri setinde birincil denge mali sürdürülebilirlik göstergeleri arasında yer almaktadır.

Tablo 11: Düşük Gelir Grubundaki Gelişmekte Olan Ülkelerin Birincil Denge/GSYH Oranı (%, 1997-2016)

	Orta Afrika Cumhuriyeti	Komor	Etiyopya	Gine	Gine Bissau	Haiti	Madagaskar	Nijer	Ruanda	Senegal	Uganda	Ortalama
1997	-0,19	-1,27	-0,12	-0,97	-0,75	1,32	0,64	-1,81	-1,38	3,38	0,01	**-0,10**
1998	1,37	-2,38	-2,09	0,53	-5,62	1,01	-3,53	-1,36	-2,05	2,35	0,13	**-1,06**
1999	0,95	0,16	-6,80	-1,06	-2,28	0,11	-0,68	-4,09	-4,18	0,55	-0,54	**-1,62**
2000	-0,14	-1,02	-7,21	-1,18	0,39	-0,38	-0,48	-2,23	0,44	2,36	0,24	**-0,84**
2001	0,55	-2,49	-2,19	-2,10	2,41	-1,13	-2,36	-1,63	-1,32	-1,07	-0,12	**-1,04**
2002	0,39	-2,62	-4,27	-2,20	-1,81	-2,30	-2,79	-1,40	-1,50	1,32	-1,31	**-1,68**
2003	-2,14	-2,43	-3,95	-3,07	-4,05	-1,11	-1,65	-1,65	-0,40	0,46	0,42	**-1,78**
2004	-0,97	-0,79	-1,42	-1,88	-3,58	-1,58	-1,98	-2,98	3,58	1,33	2,11	**-0,74**
2005	-3,66	0,83	-3,18	0,93	-3,33	-0,38	-0,24	-1,42	2,07	0,56	1,19	**-0,60**
2006	9,99	-1,85	-2,99	0,29	-3,91	-0,67	1,95	40,60	0,63	-3,72	0,40	**3,70**
2007	2,60	-1,53	-2,87	2,83	-7,64	-1,83	-1,55	-0,65	-1,13	-2,83	0,12	**-1,32**
2008	0,87	-1,80	-2,43	2,09	1,08	-2,26	-1,17	1,72	1,35	-3,79	-1,43	**-0,52**
2009	1,01	1,17	-0,55	-3,47	4,12	-2,92	-1,78	-5,09	0,65	-3,86	-1,09	**-1,07**
2010	-0,42	7,53	-0,91	-8,26	-0,09	-2,16	-0,06	-2,20	-0,24	-3,97	-4,82	**-1,42**
2011	-1,70	1,88	-1,24	0,53	-1,30	-2,10	-1,54	-1,14	-0,49	-4,57	-1,73	**-1,22**
2012	0,72	3,78	-0,87	-1,21	-2,23	-4,36	-1,90	-0,81	-2,07	-3,71	-1,73	**-1,31**
2013	-5,88	17,99	-1,59	-3,02	-1,70	-6,65	-3,31	-2,26	-0,44	-3,97	-2,66	**-1,23**
2014	3,63	-0,45	-2,23	-2,24	-2,11	-5,90	-1,75	-7,65	-3,24	-3,30	-3,19	**-2,58**
2015	-0,05	4,43	-1,54	-6,09	-2,22	-2,16	-2,51	-8,43	-1,91	-2,81	-2,87	**-2,38**
2016	2,12	-7,22	-1,89	0,96	-4,02	0,30	-0,46	-5,22	-1,35	-2,08	-1,48	**-1,85**

Kaynak: World Bank, A Cross-Country Database of Fiscal Space verileri derlenerek tarafımızca oluşturulmuştur (Erişim Tarihi: 11.05.2018).

Tablo 11'de düşük gelir grubundaki gelişmekte olan ülkelerin birincil denge/GSYH oranı 1997-2016 dönemi için görülmektedir. Tabloya bakıldığında yıllar itibarıyla ortalama birincil denge/GSYH değeri dikkate alındığında 2006 yılı hariç düşük gelirli ülke grubunda hep birincil açık verildiği görülmektedir. 2006 yılında ortalamanın pozitif olması Nijer için birincil fazlanın %40,60 seviyesinde olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda Nijer'de 2006 yılında brüt kamu borcu/GSYH oranının düşüş eğilimi sergilemesi, bu fazlanın verilmesinde etkili olmuştur. Bu aşamada önemli olan husus birincil dengenin istikrarlı olmasıdır. Dolayısıyla Nijer'de 2006 sonrası dönemde 2008 yılı hariç birincil açık söz konusu olmuştur. Bununla birlikte 2016 yılı itibarıyla Orta Afrika Cumhuriyeti, Gine ve Haiti haricinde tabloda yer alan diğer ülkelerde birincil açık söz konusu olmaktadır. Faiz dışı fazla mali sürdürülebilirliğe ilişkin bir gösterge olmakla birlikte özellikle düşük gelir grubundaki ülkeler için kilit nokta kamu gelirlerinin arttırılabilmesi olmalıdır.

Tablo 12: Yüksek Gelir Grubundaki Gelişmekte Olan Ülkelerin Birincil Denge/GSYH Oranı (%, 1997-2016)

	Antigua ve Barbuda	Bahama	Bahreyn	Barbados	Şili	Macaristan	Kuveyt	Umman	Polonya	Katar	Suudi Arabistan	Seyşeller	St. Kitts ve Nevis	Trinidad ve Tobago	Ortalama
1997	1,73	-0,85	-5,88	2,67	2,72	1,65	1,80	5,84	-0,09	-4,52	0,55	3,85	-0,54	4,35	**0,95**
1998	0,87	0,59	-4,81	2,96	0,90	-1,33	-10,41	-4,95	-0,26	-0,20	-6,50	-6,55	-3,56	2,74	**-2,18**
1999	-1,11	3,46	-3,99	2,73	-1,49	0,96	-0,47	0,92	0,64	1,11	-2,66	-1,14	-7,05	2,75	**-0,38**
2000	0,02	0,98	9,03	1,95	-0,06	1,72	15,72	14,20	0,04	9,06	6,91	-7,29	-8,18	4,93	**3,50**
2001	-5,93	1,15	2,22	0,88	-0,04	-0,09	14,19	8,50	-1,66	8,89	-0,17	-1,64	-5,84	4,46	**1,78**
2002	-5,82	-1,01	-2,42	-0,10	-0,68	-5,27	10,14	5,69	-1,96	11,24	-2,67	-8,64	-5,22	3,47	**-0,23**
2003	-3,28	-1,26	-0,59	2,12	0,11	-3,46	10,09	4,63	-3,11	9,12	4,08	10,30	0,17	5,58	**2,46**
2004	-0,05	-0,76	1,18	1,64	2,55	-2,40	13,74	5,42	-2,35	19,43	11,66	6,89	-0,65	4,77	**4,36**
2005	-1,30	-0,79	3,95	2,71	4,98	-4,04	24,82	11,94	-1,51	11,69	19,19	6,83	2,81	7,69	**6,36**
2006	-3,77	0,14	3,40	1,36	7,63	-5,70	19,18	12,62	-1,20	9,64	21,76	2,79	5,05	6,39	**5,66**
2007	-2,51	-0,69	2,39	-0,14	7,73	-1,30	25,56	10,50	0,33	11,25	11,53	-3,36	3,47	3,58	**4,88**
2008	-2,60	-0,09	4,81	-0,51	3,58	0,00	11,11	15,58	-1,50	10,45	29,23	14,74	3,36	7,46	**6,83**
2009	-10,81	-2,58	-5,01	-2,51	-4,44	-0,59	18,09	-1,34	-4,84	16,02	-5,22	13,51	3,94	-2,47	**0,84**
2010	1,80	-2,01	-4,89	-3,03	-0,31	-0,73	16,88	4,61	-4,85	7,91	3,98	6,50	-0,39	2,43	**1,99**
2011	-1,43	-2,00	-0,42	1,64	1,52	-1,73	26,52	8,93	-2,29	8,81	11,25	6,44	7,93	1,09	**4,73**
2012	1,19	-3,22	-4,21	-1,97	0,79	1,91	25,43	3,34	-1,03	12,66	11,83	6,60	10,80	0,41	**4,61**
2013	-1,66	-4,10	-8,15	-4,01	-0,39	1,72	25,77	2,56	-1,61	23,69	5,40	5,30	16,01	-1,26	**4,23**
2014	-0,18	-3,09	-1,64	0,69	-1,34	1,73	12,68	-2,12	-1,54	16,51	-4,03	6,03	12,34	-3,77	**2,30**
2015	-0,09	-2,23	-16,10	0,69	-1,87	1,87	-7,50	-15,92	-0,82	7,15	-17,71	4,94	8,72	-6,40	**-3,23**
2016	2,36	-0,40	-14,72	2,48	-2,57	1,28	-13,62	-22,48	-0,71	-3,21	-20,40	3,92	5,97	-10,59	**-5,19**

Kaynak: World Bank, A Cross-Country Database of Fiscal Space verileri derlenerek tarafımızca oluşturulmuştur (Erişim Tarihi: 11.05.2018).

Tablo 12'de yüksek gelir grubundaki gelişmekte olan ülkelerin birincil denge/GSYH oranı 1997-2016 dönemi için görülmektedir. Yıllar itibarıyla ortalama değerlere bakıldığında ağırlıklı olarak birincil fazla ile karşılaşılmaktadır. Bu durum ise, Kuveyt, Umman, Suudi Arabistan ve Katar'ın birincil denge/GSYH oranından kaynaklı olmaktadır. Tabloda dikkat çeken bir nokta, Antigua ve Barbuda'nın birincil denge/GSYH oranının 2008 yılında %-2,60 iken 2009 yılında %-10,81'e ulaşmasıdır. Aynı dönemde Antigua ve Barbuda'nın kamu brüt borç/GSYH oranı yaklaşık %30 artış eğilimi sergilemektedir. Dolayısıyla brüt borç/GSYH'deki artış birincil açıktaki artışla kendini göstermektedir. Bahreyn'de ise 2014 yılında %-1,64 olan birincil denge/GSYH oranı, 2015 yılında %-16,10 olarak görülmektedir. Bu değişimin nedenlerine bakıldığında, 2014 yılından 2015 yılına geçildiğinde kamu brüt borç/GSYH oranındaki artışla birlikte genel kamu gelirleri/GSYH oranındaki düşüş göze çarpmaktadır. Bu bağlamda mali sürdürülebilirliğin sağlanmasının, sadece borç yönetimi ve borç sürdürülebilirliğine ilişkin olmadığı söylenebilmektedir. Bununla birlikte maliye politikası uygulamalarının ve kamu gelirlerinin seyrinin de bu aşamada mali sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi açısından önem taşıdığı ortaya konulabilmektedir.

Tek bir göstergeyle mali alana veya mali sürdürülebilirliğe ilişkin yorum yapma imkânı söz konusu değildir. Burada üzerinde durulması gereken husus, hem mali alanın hem de mali sürdürülebilirliğin çok taraflı değerlendirilmesi ve her ülke özelinde incelenmesi gereken kavramlar olarak karşımıza çıkmasıdır. Her ülkenin mali yapısının farklı ve dinamiklerinin birbirinden bağımsız olmasından hareketle bu çıkarımda bulunulmaktadır. Ancak genel bir ifade ile mali sürdürülebilirlikle ilişkilendirilen göstergeleri olumlu seyirde olan ülkelerin, mali alan oluşturulmasına yönelik hareket alanına sahip olduğu söylenebilmektedir. Nitekim mali alan temel olarak kamunun ilave gelir oluşturabilme potansiyeline dayanmaktadır.

Sonuç

Ekonomi ve maliye literatüründe mali alana yönelik yapılan çalışmalar genellikle her ülke için ayrı değerlendirmelere dayanmaktadır. Mali sürdürülebilirlik kavramı çerçevesinde yapılan çalışmalar da ülke veya ülke gruplarını kapsamaktadır. Bu çalışmada ülkeler; düşük ve yüksek gelir grubu sınıflandırması baz alınarak 1997-2016 dönemi kapsamında değerlendirilmektedir. Söz konusu ülkelerin GSYH büyümesi, kamu gelirleri, kamu harcamaları, kamu borçları ve birincil denge göstergeleri mali alana yönelik yorum imkânı tanımaları nedeniyle çalışma kapsamında yer almaktadır. Ayrıca mali alan oluşturma yöntemlerinden hareketle, mali alana yönelik çıkarımda bulunabilmesi adına göstergelerden faydalanılması ve yapılan değerlendirmeleri gelir gruplarına göre ayrılmış ülkelerin karşılaştırılması çalışmanın özgün tarafını oluşturmaktadır. Böylelikle ülkelerin incelenen göstergelerinin birbirinden farklılaşabilmesi ve bazı

ülkeler için bir göstergede mali alana yönelik avantaj tespit edilebilirken, bazı ülkelerin başka bir göstergede mali alana yönelik dezavantaj sergilemesi; literatürde mali alanın her ülke özelinde incelenmesi gereken bir kavram olduğu görüşünü pekiştirmektedir. Nitekim ülkelerin kaynakları, dinamikleri ve potansiyellerinin birbirinden farklı olması nedeniyle mali alan spesifik analizleri gerekli kılmaktadır.

Çalışmada değerlendirilip yoruma tabi tutulan göstergelerin mali alan ve mali sürdürülebilirlik ile ilişkisi şu şekilde açıklanabilmektedir:

• GSYH'deki artış mali alan oluşturulmasına yönelik temel kaynaklardan birisi olmaktadır. İstikrarlı ekonomik büyümeden faydalanan ülkeler mali alanlarını genişletebilme potansiyeline sahip olabilmektedir.

• Kamu gelirlerini arttırabilen devletlerin, mali alanın genişletilmesi yönünde bu artışı kullanabilme imkânı bulunmaktadır. Nitekim kamu gelirlerinin arttırılması literatürde mali alan oluşturma yöntemlerinden birisi olarak yer almaktadır.

• Kamu harcamalarındaki değişimin pozitif yönde olduğu ülkeler mali alan oluşturabilme açısından avantaj sahibi olarak nitelendirilebilmektedir.

• Kamu borçları hem mali sürdürülebilirlik hem de mali alan ile ilişkilendirilebilmektedir. Bu bağlamda kamu borç stoku düşük seviyede olan devletler, borçlanma ile finansman sağlayarak mali alan oluşturabilmektedirler. Ayrıca kamu brüt borç/ortalama vergi gelirleri oranı mali sürdürülebilirliğe ilişkin göstergelerden birisi olarak yer almaktadır. Bu kapsamda söz konusu oran düştükçe mali sürdürülebilirliğin sağlanmasına o kadar yaklaşıldığı ifade edilebilmektedir.

• Birincil dengenin seyri de mali sürdürülebilirliğe ilişkin çıkarımlar yapılma olanağı sunmaktadır. Bu doğrultuda özellikle borç stoku yüksek seviyede olan ülkeler, birincil fazla verilmesi aracılığıyla, borç stokunu azaltabilmektedir. Bu durum, mali sürdürülebilirlik açısından önem arz etmektedir.

Kaynakça

Barroy, H., Kutzin, J., Tandon, A., Kurowski, C., Lie, G., Borowitz, M., Sparkes, S. ve Dale E. (2018), "Commentary: Assessing Fiscal Space for Health in the SDG Era: A Different Story", *Health Systems & Reform*, 4(1), 4-7.

Blanchard, O.J. (1990), "Suggestions for a New Set of Fiscal Indicators", *OECD Economics Department Working Papers*, No.79, OECD Publishing, Paris, 1-34.

Buiter, W.H. (1985), "A Guide to Public Sector Debt and Deficits", *Yale University Economic Growth Center Discussion Paper*, No.493, 1-110.

Burnside, C. (2005), "Theoretical Prerequisites for Fiscal Sustainability Analysis", *Fiscal Sustainability in Theory and Practice: A Handbook*, A World Bank Publication: Washington DC.

Calderón, C., Chuhan-Pole, P. ve Some, M.Y. (2018), "Assessing Fiscal Space in Sub Saharan Africa", *World Bank Policy Research Working Paper*, No: 8390.

Culling, J. (2017), *Debt Sustainability, Fiscal Space, and Growth*, University of Otago Department of Economics, Thesis fort he Degree of Master of Science in Economics. New Zealand.

Çaşkurlu, E. (2011), "Bağımsız Maliye Politikası Uygulama Olanağının Kısıtlanması: Mali Alan Daralması ve Etkileri", *Ekonomik Yaklaşım*, 22(79), 21-44.

Edwards, S. (2002), "Debt Relief and Fiscal Sustainability", *National Bureau of Economic Research Working Paper*, No: 8939, 1-30.

Emirkadı, Ö. (2017), "Türkiye Ekonomisinde Mali Sürdürülebilirlik: Teori ve Uygulama". *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36(2), 39-56.

Gürbüz, B. (2012), "Sürdürülebilir Borçlanmanın Eleştirisi: Başka Bir Sürdürülebilirlik Olgusu ve Türkiye Örneği", *Ekonomik Yaklaşım*, 23(82), 1-22.

Gürdal, T. (2008), "Türkiye'de Faiz Dışı Fazla ve Borçların Sürdürülebilirliği (1975-2007 Dönemi)", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2), 417-442.

Heller, P.S. (2005), "Understanding Fiscal Space", *IMF Policy Discussion Paper Fiscal Affairs Department,* 05/4, 1-19.

International Monetary Fund-IMF (2018a), Assessing Fiscal Space: An Update and Stocktaking, *Policy Paper* Press Release, No.18/260, Washington, DC, 20431 USA.

International Monetary Fund-IMF (2018b), *World Economic Outlook Database,* https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/02/weodata/index.aspx

International Monetary Fund-IMF (2010), *"From Stimulus to Consolidation: Revenue and Expenditure Policies in Advanced and Emerging Economies"*, IMF Fiscal Affairs Department, 1-92.

İlgün, M.F. (2018), "Fiscal Sustainability: An Empirical Investigation in the Oil Producer and Non-Oil Producer Mena Countries", *Journal of Current Researches on Business and Economics*, 8(1), 71-84.

Kaya, A. (2013), *"Mali Sürdürülebilirlik: Teori ve Türkiye Uygulaması"*, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No: 292.

Kose, M.A., Kurlat, S., Ohnsorge, F. ve Sugawara, N. (2017), "A Cross-Country Database of Fiscal Space", *World Bank Policy Research Working Paper*, No:8157, 1-46.

Meheus, F. ve McIntyre, D. (2017), "Fiscal Space for Domestic Funding of Health and other Social Services", *Health Economics, Policy and Law*, 12(2), 159-177.

Roy, R., Abu-Ismail, K. ve Almeida Ramos, R. (2012), "Is there Fiscal Space for Financing an Arab Development Transformation?",

International Policy Centre for Inclusive Growth Working Paper, No: 88, 1-29.

Saraçoğlu, F., Engin, İ. ve Ejder, H.L. (2014), *Maliye Ders Notları,* Ankara: Gazi Kitabevi.

Slack, E. ve Bird, R. (2004), "The Fiscal Sustainability of the Greater Toronto Area", ITP Paper, 405, International Tax Program, Institute for International Business, Joseph L. Rotman School of Management, University of Toronto.

Şahin, M. (2014), "Altyapı Yatırımları İçin Mali Alan Oluşturmada Kamu Özel Sektör Ortaklıkları", A. Kesik, T. Berksoy ve M. Şahin (der.), *Mali Alan Teori-Uygulama* içinde Seçkin Yayıncılık, Ankara. 169-185.

United Nations International Children's Emergency Fund-UNICEF (2009), "Fiscal Space For Strengthened Social Protection in West and Central Africa", *Overseas Development Institute Regional Thematic Report Study,* 1-61.

World Bank-WB (2015), "Global Economic Prospects Having Fiscal Space and Using It", *World Bank Group Flagship Report*, Washigton, DC.

World Bank-WB (2018), *A Cross-Country Database of Fiscal Space,* https://www.worldbank.org/en/research/brief/fiscal-space